

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Sander Mändoja

Rahvuse ja rahvusluse diskursiivsed muutused Eesti ajakirjandustekstides 1991. ja 2019. aasta
võrdluses Postimehe juhtkirjade näitel

Magistritöö

Juhendaja: professor Veronika Kalmus

Kaasjuhendaja: Külliki Seppel, MA

Tartu 2021

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS.....	4
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	6
1.1 Rahvuse algupära: konstruktivism vs primordialism	6
1.2 Rahvuslik identiteet.....	10
1.2.1 Rahvusliku identiteedi kujunemine	10
1.2.1 Kommunikatsioon rahvusliku identiteedi kujundajana	12
1.3 Rahvuslus	13
1.3.1 Ida ja lääne rahvuslus	14
1.3.2 Banaalne- ja kuum rahvuslus ning rahvustamine	14
1.4 Rahvuslus ja populism.....	16
1.5 Rahvuslus iseseisvuse taastanud Eestis	17
1.5.1 Rahvuslus Eesti iseseisvuse taastamise perioodil.....	17
1.5.2 Siirdeühiskond ja rahvuslus.....	19
1.5.3 Rahvuslus Eestis 21. sajandi teise kümnendi lõpus.....	20
2. UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED	22
3. MEETOD JA VALIM.....	23
3.1 Meetod.....	23
3.2 Valim	25
4. TULEMUSED.....	28
4.1 Diskursiivsed strateegiad rahvusluse konstrueerimiseks.....	29
4.1.1 Konstrueeriv strateegia.....	29
4.1.2 Põlistav strateegia.....	37
4.1.3 Õigustav strateegia	44
4.1.4 Muundav strateegia	44
4.1.5 Lammutav strateegia	48
4.2 Diskursiivsed hinnangud rahvuslusele	48
5. JÄRELDUSED JA ARUTELU.....	53
5.1 Rahvusliku identiteedi konstrueerimise strateegiad	53
5.2 Rahvuslus ideoloogiana.....	55
5.2 Rahvuse ja rahvusluse diskursuste võrdlus uuritavate tekstide lõikes.....	56
KOKKUVÕTE.....	60
SUMMARY	62

KASUTATUD KIRJANDUS	65
---------------------------	----

SISSEJUHATUS

Nii Eestis kui Euroopas laiemalt on viimase kümnendi jooksul võimalik täheldada parempopulistlike erakondade toetuse kasvu, kelle üheks keskseks loosungiks on rahvuslike huvide eest seismine. Eestis on selliseks parteiks Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE), Ungaris Fidesz, Rootsis Sverigedemokraterna, Poolas Prawo i Sprawiedliwość ning näiteid on veel. Rahvuslike väärtuste hoidmise kõrval ühendavad neid erakondi ka muud konservatiivsed tõekspidamised ning üldine vastuseis liberaalsele ühiskonnakorraldusele (vastandumine samasooliste abieludele, imigratsioonivastatus, vastuseis Euroopa Liidu seadustele ja regulatsioonidele).

Marju Lauristin osundab, et Eestis on EKRE toetuse ja häälekuse kasv toonud kaasa ühiskonna lõhestumise liberaalsete ja konservatiivsete vaadete vahel, mille osaks on vastaspoole sildistamine vastavalt tema poliitilisele kuuluvusele. Lauristini sõnul on tekkinud olukord, kus vastandatakse maailmavaadet tervikuna, mitte konkreetset ideed või mõtet (Lauristin, 2019). Kuigi Lauristin ise pooldab sotsiaaldemokraadina selgelt liberaalset maailmavaadet ning sellele omaseid väärtusi, tõdeb ta, et taoline põhimõtteline ja sügav lõhe mõjutab ka nn. liberaalseid rahvuslasi, kes ei julge enam sildistamise hirmus rahvuslikke tundeid väljendada (Lauristin, 2020).

Lauristin ja Vihalemm selgitavad ühiskonnas viimase 30 aasta jooksul toimunud morfogeneetilise mudeli abil, mille järgi on Eesti sisenenud siirdeühiskonna neljandasse faasi. Kui siirde esimeses tsükli (1988-1991) oli rahvuslusel ühendav ja keskne mõju iseseisvuse taastamisel, siis järgnevatel faasides jäi see majanduslike ja poliitiliste reformide varju. Milleeniumivahetuse paiku hakati rääkima „esimesest“ ja „teisest Eestist“, mis tähistasid vastavalt edukamat ja reformidest kasu saanud ning teiselt poolt liberaalsete uuendustega mitte kohanenud ja virelevat osa rahvast. Praegune siirdeprotsessi neljas faas ongi osaliselt teise ja kolmanda faasi neoliberaalse poliitika tulemus, mis väljendub ennast selle tõttu kõrvale lükatuna tunnetavate inimeste protestis (Lauristin & Vihalemm, 2020: 42, 48-51, 60).

Fairclough'i järgi peegeldab ja võimendab meedia ühiskonnas aset leidvaid muutusi, toimides seejuures vahendajana avaliku (ametiasutused) ja privaatse (indiviid) diskursuse vahel (Fairclough, 1995: 61, 63). Sellest lähtuvalt olen seadnud eesmärgiks uurida, kuidas peegeldub Lauristini ja Vihalemma käsitus rahvusluse muutumisest sotsiaalsest ühendajast sotsiaalseks lõhestajaks vastava perioodi ajakirjandustekstides. Valisin uurimismeetodiks kriitilise

diskursusanalüüsi, mille kaudu tuvastan Wodaki jt (2009) kirjeldatud diskursiivsete strateegiate esinemise ja rahvuslusele antavad hinnangud 1991. ja 2019. aastal ilmunud Postimehe juhtkirjades.

Magistritöö jaguneb viieks peatükiks. Esimesena esitan nii rahvuse kui sotsiaalse identiteedi kui rahvusluse kui ideoloogia teoreetilised lähtekohad, millele tekstide analüüsimisel ja tõlgendamisel tuginen. Samuti annan teooriapeatükis lühivaate rahvusluse ilmingutest iseseisvuse taastanud Eestis. Seejärel kirjeldan täpsemalt töö eesmärgi ja sõnastan uurimisküsimused. Kolmandas peatükis selgitan täpsemalt, miks olen valinud uurimismeetodiks kriitilise diskursusanalüüsi ning Wodaki jt diskursiivsed strateegiad, samuti kirjeldan ja põhjendan Postimehe juhtkirjade valimist uurimisobjektiks ning valimi moodustamise kriteeriume. Järgmisena esitan tulemused kahes alapeatükis: esmalt annan koos tekstinäidetega ülevaade Wodaki jt strateegiate esinemisest, seejärel toon välja rahvuslusele antud hinnangud. Viiendas peatükis esitan töö tulemustel põhineva arutelu, mille seon esimeses peatükis välja toodud teoreetiliste lähtekohtadega ning vastan kokkuvõtlikult teises peatükis püstitatud uurimisküsimustele.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Hoolimata erinevast tüpoloogiast ja teoreetilistest lähtekohtadest on selge, et rahvuslik identiteet ja rahvuslus on üksteisega tihedalt seotud. Tinglikult võiks öelda, et rahvuslus väljendab ühist rahvuslikku identiteeti kandvate inimeste soovi kehtestada või kinnistada konkreetse rahvuse positsiooni mingi territooriumi poliitilises haldussüsteemis. Jagan Hastingsi (2018) arvamust, et rahvusluse uurimine hõlmab endas ka rahvuslike identiteetide esinemisvormide uurimist (Hastings, 2018: 3). Käsitlen seetõttu teooriapeatükis nii rahvuse, rahvusliku identiteedi kui rahvusluse terminoloogiat, et anda selgem ülevaade nende omavahelistest seostest.

Rahvusluse kui ideoloogia mõtestamiseks annan selles peatükis esmalt ülevaate rahvuse kui sotsiaalse kategooria peamistest teoreetilistest käsitlustest. Ühtse definitsiooni puudumise tõttu ei ole rahvust võimalik üheselt määratleda, kuid selgitan lähemalt erinevaid teoreetilisi lähtepunkte, mida uurijad mõiste sisustamisel on kasutanud. Muude aspektide hulgas avan lähemalt rahvusliku identiteedi mõistet, arusaamu selle konstrueerimisest ning kirjeldan rahvusidentiteedi rolli rahvusluse kui ideoloogia ilmingutes. Peatüki teises osas annan ülevaate rahvusluse ilmingutest Eesti iseseisvuse taastamise ajal ning sellele järgneval perioodil. Kronoloogiline ülevaade aitab uuritavaid tekste laiemate rahvuslust puudutavate ühiskondlike protsesside kontekstis paremini mõista.

1.1 Rahvuse algupära: konstruktivism vs primordialism

Rahvuse kui sotsiaalse kategooria tekkimise osas jagunevad akadeemilised käsitlused kaheks vastanduvaks koolkonnaks: konstruktivistlik *versus* primordialistlik (Harris, 2009: 46). Neist esimene väidab, et rahvus on inimeste endi poolt loodud sotsiaalne kategooria, teine aga, et rahvus kuulub inimolemuse juurde ja on alati olemas olnud (Jääts, 2005: 22). Lisaks on olemas etnitsistlik, täpsemalt etnosümbolismi nimetust kandev suund, mis jagab tunnuseid nii konstruktivistliku kui primordialistliku lähenemisega (Harris, 2009: 63). Tegemist on teatud mõttes kontiiniumiga, mille ühes otsas paiknev konstruktivistlik käsitlus eitab rahvuse ürgset algupära ning teised äärmuses olev primordialism väidab vastupidiselt, et tegemist on (ja on alati olnud) kaasasündinud inimloomuse osaga. Kahe vastanduva käsitluse vahele mahub teisi nägemusi rahvusele, mis jagavad suuremal või vähemal määral ühisosa mõlema

äärmuspunktiga. Järgnevalt annangi ülevaate levinumatest rahvuse algupära selgitavatest teooriatest.

Konstruktivistlik vaatepunkt rahvusele lähtub sotsiaalse konstruktivismi aluspõhimõttest, mille järgi ühiskondlikud suhted ja sotsiaalsed normid tekivad indiviidide vahelise suhtluse käigus ja aja jooksul institutsionaliseeruvad (Berger & Luckmann, 2018: 93). Teisisõnu on rahvused selle lähenemise järgi tekkinud või tekitatud sotsiaalse suhtluse kaudu ning võetud ühiskonnaliikmete poolt neid sotsiaalselt ühendava kategooriana omaks.

Gellner (2019) nimetab konstruktivistlik-modernistliku lähenemise järgi rahvust ühiskonna moderniseerumise produktiks, mille tõi esile üleminek agraarühiskonnast industriaalühiskonda (Gellner, 2019: 145-146). Agraarühiskonnas olid kogukonnad üksteisest lateraalselt eraldatud ning neid juhtis väiksearvuline ülemklass. Rahvuslike ühisjoonte asemel võisid riigi elanikud olla jagatud sotsiaalsetesse kastidesse või gruppidesse, mille liikmete vahel olid tugevamad sidemed, kui näiteks sama keelt rääkivate, kuid erinevasse kasti kuuluvate inimeste vahel (*ibid*, 99). Üleminek industriaalühiskonda tõi kaasa suured muudatused seni kehtinud riigi kui valitsemissüsteemi toimepõhimõtetes: tootmissüsteemid olid nüüdsest keskendunud produktiivsusele, komplekssusele ja paindlikkusele (*ibid*, 120). Agraarühiskonna mudel, kus inimesed töötasid põlvkondade viisi samal erialal, ei ole industriaalses ega postindustriaalses ühiskonnas jätkusuutlik, sest inimesed saavad vabalt vahetada töö- ja elukohta. Uut tüüpi mobiilne ühiskonnamudel nõudis ka tugevamaid riiklikke institutsioone, mis sellist paindlikku süsteemi käigus hoiaksid (*ibid*, 307).

Kui struktuursetele muutustele olulist tähtsustav Gellner on pigem modernist, siis selgelt konstruktivistlikku suunda esindav Hobsbawm (1990) peab samuti rahvuseid konstrueeritud nähtusteks, mis asuvad „poliitika, tehnoloogia ja sotsiaalse arengu ristumiskohas“ (Hobsbawm, 1990: 10). Ta kirjeldab seda protsessi kui „leiutatud traditsiooni“ (*invented tradition*): rahvusele ajaloolise mõõtme andmiseks seotakse see kunstlikult minevikus toimunuga, et oma tegevusi legitimeerida või tugevdada grupisest ühtsustunnet (Hobsbawm, 1983: 12).

Primordialistliku lähenemise järgi on rahvus inimloomuse lahutamatu osa ja on seda alati olnud. Etnos ja rahvus on primordialistlikus vaatevinklis üks ja sama ning tänapäevaseid rahvuseid nähakse ajalooliste etniliste rühmituste tänapäevaste väljendusviisidena (Harris, 2009: 49). Kui modernistid peavad rahvust uusajal konstrueeritud kategooriaks, siis primordialistide jaoks on tegemist sotsiaalse identiteedi osaga, mis oli etnilisele ühisosale toetudes olemas juba iidsetes ühiskondades (*ibid*, 48).

Özkirimli (2017) jagab primordialistliku lähenemise omakorda neljaks suunaks: natsionalistlik (*nationalist*), sotsiobioloogiline (*sociobiological*), kulturalistlik (*culturalist*) ja perennialistlik (*perennialist*). Natsionalistid peavad rahvust lisaks kaasasündinud inimloomuse osaks olemisele ka poliitilise legitiimsuse aluseks, mis annab rahvusgrupile õiguse kindla territooriumi kontrollimiseks. Sotsiobioloogiline perspektiiv, mille tuntuim esindaja on Pierre van den Berghe, seob rahvuse bioloogiaga ja alateadliku sooviga eelistada sotsiaalsete sidemete loomisel sarnase päritoluga inimesi. Sarnane päritolu ei tähenda selle käsitluse järgi ainult geneetikat, vaid ka kultuurilis-sotsiaalseid markereid, näiteks keel, mille alusel rahvusgrupid moodustuvad (Özkirimli, 2017: 52-56). Sarnaselt primordialistide peavooluga ei erista van den Berghe etnost rahvusest, vaid näeb viimast kui „poliitiliselt eneseteadlikku etnost“ (van den Berghe, 2001: 273). Kulturalistlik primordialism peab rahvuse aluseks kultuurilisi, aga ka religioosseid ja keelelisi ühisjooni. Clifford Geertz nimetab selle teooria valguses inimeste ühtekuuluvustunde aluseks alateadlikku külgetõmmet (*attachment*), mis manifesteerub ühises päritolus, usutunnistuses või muus kultuurilises ühisnimetajas (Geertz, 1993: 259-260).

Perennialismi on mõnes käsitluses võrdsustatud etnosümbolismiga (Lokk, 2015: 29), ning kuigi neis on sarnaseid jooni, lähtun siin Özkirimli jaotusest, mille järgi on see üks primordialismi harusid. Perennialistliku teooria keskmes on rahvuse kui sotsiaalse nähtuse ajalooline järjepidevus. Rahvust ei peeta küll inimloomuse osaks, aga arvatakse, et ühiste tunnuste alusel organiseerunud sotsiaalsed grupid on eksisteerinud palju kauem kui vaid viimased paar sajandit (Smith, 1998: 159). Perennialistid ei erista reeglina etnost ja rahvust, kuid näiteks Adrian Hastingsi järgi on rahvus ühe või mitme etnose ühendus, millel on lisaks keelele ka oma kirjandustraditsioon ja soov poliitilisele autonoomiale. Tema sõnul ilmestas selline olukord keskaegset Inglismaad, mille elanikud ennast juba siis rahvusena tundsid (Hastings, 1997: 3-4, 15).

Etnosümbolism asub rahvuse kui sotsiaalse kategooria kirjeldamiseks kasutatud teooriate skaalal modernismi ja primordialismi vahel, jagades puutepunkte mõlema suunaga. Lähtuvalt teooria nimestki peavad etnosümbolistid tänapäevaste rahvuste kujunemisel oluliseks sümboleid, müüte ja traditsioone, mis on tekkinud sotsiaalse evolutsiooni käigus aastasade, mõnel puhul isegi aastatuhandete jooksul (Mätlik, 1996: 2036). Etnosümbolistid ei nõustu modernistide nägemusega rahvustest kui vaid viimase paarisaja aasta jooksul tekkinud (konstrueeritud) sotsiaalsest nähtusest, mis on ajendatud pragmaatilisest vajadusest organiseerida varasemast keerukamat ühiskondlikku struktuuri. Samas ei eita nad, et rahvuste kujunemine ja rahvuslus poliitilise ideoloogiana on mõjutatud uusajal toimunud muudatustest

nii poliitilises, sotsiaalses kui majanduslikus sfääris (*ibid*, 2037; Özkirimli, 2017: 155). Etnosümbolismi üks nimekamaid autoreid Anthony D. Smith peab rahvuste eelkäijaks eneseteadlikke etnilisi ühendusi (*ethnies*), mis võivad, aga ei pruugi ühiskondlike muutuste läbi rahvusteks areneda. Kuigi nii etnilistel ühendustel ja rahvustel on ühised sümbolid ja ajalooline mälu, eristab neid Smithi järgi asjaolu, et rahvused asuvad kindlalt piiritletud geograafilisel territooriumil, jagavad avalikku kultuuri ning on osa ühisest majandus- ja õigusruumist (Smith, 1998: 196).

Debatt rahvuse kui konstrueeritud või vastupidi orgaanilise nähtuse osas on eeskätt relevantne rahvuslike liikumiste väljakujunemisstaadiumeid analüüsides. Eesti kontekstis võib sellena näha rahvusliku eneseteadvuse kultiveerimist, mis algas 18. sajandi lõpul ja vältas ligi sajandi.

Ea Jansen jagab Eesti rahvusliku liikumise enne iseseisvuse saavutamist Miroslav Hrochile toetudes kolme faasi: esiteks baltisaksa haritlaste juhitud tegevus eestlaste kultuuri, folkloori ja ajaloo uurimisel, näiteks rahvaluule kogumine; teiseks eestlaste endi seest tõusnud juhtfiguuride nagu J. Hurt ja C.R. Jakobson õhutusel tekkinud rahvuslik agitatsioon, mida tunneme rahvusliku ärkamisaja nime all ning kolmandaks rahvusliku liikumise politiseerumine, mis lõi eeldused Eesti 1918. aastal soodsate tingimuste tekkides iseseisvaks demokraatlikuks riigiks kuulutada (Jansen, 1994: 2246-2248, 2254). Muude tegurite kõrval toob Jansen rahvusideede leviku edukuse selgitamisel välja ajalehtede tiraažide ja arvu suurenemise (*ibid*, 2253).

Rahvusliku ärkamisaja hoogustumine 19. sajandil langeb kokku tööstusarengu ja linnastumise hoogustumisega, mida Gellner nägi rahvuste tekkepõhjusena. Samuti on rahvusliku ärkamisaja tegevustes näha Hobsbawmi „leiutatud traditsiooni“ elemente, näiteks rahvusliku mütoloogia ja rahvaluule pärimuse kasutamist eestlaste kui juba muistsetest aegadest ühtse rahvuse kuvandi kultiveerimisel. Kogu praeguse Eesti Vabariigi alal elavat eesti keelt kõnelevat rahvast ühendava eesti identiteedi konstruktiivsele loomisele viitab ka see, et enne 19. sajandi teist poolt teadvustasid Eesti elanikud laiemalt „maarahvana“ või kitsamalt kindla maakonna või küla elanikuna. Rahvuse nimetus *eestlased* võeti kasutusele alles rahvusliku ärkamisaja tuules (Rätsep, 2007: 6).

Lähtun selles töös rahvuse konstruktivistlikust algupärast, nii nagu seda on selgitanud Gellner (2019): rahvused on kerkinud esile ühiskondlike ümberkorralduste tulemusel eesmärgiga koondada ühist kultuuri ja kokkukuuluvustunnet evivad inimesed ühel administratiivsel territooriumil elavaks tervikuks (Gellner, 2019: 170-171). Konstruktivistlik algupära tähendab

muuhulgas ka seda, et rahvus ei ole fikseeritud ja püsiv, vaid ajas muutuv nähtus. Samuti puuduvad kindlad ja fikseeritud tunnused, mis teevad rahvusest rahvuse või paigutavad konkreetset tunnust kandva isiku kindlasse rahvusse (*ibid*, 90, 92). Ühe rahvuse puhul võib selleks olla keel (eestlased), teisel territoorium (ameeriklased), kolmandal religioon (juudid). Kokkukuuluvustunne ehk tahe ennast ühtse rahvusena identifitseerida ei ole igavene ning sellest tulenevalt saabki rääkida rahvuste kadumisest või väljasuremisest, näiteks liivlaste puhul. Bioloogiliselt elavad liivlaste geenid lätlastes ja vähemal määral ka eestlastes edasi, kuid kuna nende kultuuriline mälu on kadunud ja ainult vähesed inimesed identifitseerivad ennast liivlastena, on nad – erinevalt näiteks setodest – rahvusena kadumas.

1.2 Rahvuslik identiteet

1.2.1 Rahvusliku identiteedi kujunemine

Identiteet on osa inimese kui sotsiaalse olendi minapildist ning määrab nii selle, kuidas me ise ennast näeme kui ka suhte ümbritseva maailmaga. Identiteet võib avalduda nii personaalsel, sotsiaalsel kui kollektiivsel tasandil, mis võivad omavahel ka teatud ulatuses kattuda. Rahvuslik identiteet ehk nägemus endast mingi selgelt piiritletud rahvusgrupi liikmena avaldub läbi ühtsustunde, mis toetub ühistele kogemustele, väärtustele ja eesmärkidele (Snow & Corrigall-Brown, 2015: 174-175). Grupikuuluvust markeeriva identiteedina avaldub rahvus seega peamiselt kollektiivsel tasandil, sest selle vormumise eelduseks on teatud grupisisene ühtsustunne, mille alusel nii ennast kui samu kognitiivseid parameetreid evivaid indiviide ühte rahvusse kuuluvatena tunnistatakse. Brubaker ja Cooper (2000) jagavad terminoloogiliselt mitmetähendusliku mõiste „identiteet“ kolmeks erinevat aspekti puudutavaks tähendusgrupiks. Esiteks identifitseerimine ja kategoriseerimine (*identification and categorization*), mille jõulisim esindaja on riik kui institutsioon, mis kehtestab ühisnimetajad kodanike erinevatesse gruppidesse jaotamiseks: kodakondsus, sugu, amet ja muud. Kui identifitseerimine ja kategoriseerimine lähtuvad reeglina välisest agendist, siis enesemõistmine (*self-understanding*) on pigem sisemine protsess ning väljendab seda, kuidas inimene ise ennast positsioneerib. Kolmandaks toovad Brubaker ja Cooper välja mõisted ühisus, ühenduvus ja grupitunne

(*commonality, connectedness, groupness*), mis adresseerivad identiteedi kui ühisesse gruppi kuuluvuse tunnet (Brubaker & Cooper, 2000: 14-20). Identiteet hõlmab endas seega nii väliste agentide (ühiskonna liikmed, institutsioonid) kehtestatud sotsiaalseid kategooriaid, sisemist taju enda kuuluvuse määratlemiseks ning grupisisest ühtekuuluvustunnet.

Rahvuslikku identiteeti ei ole võimalik üheselt defineerida, sest erinevad ennast rahvusena defineerivad grupid on oma rahvusliku identiteedi erinevate elementide najal üles ehitanud. Shulman (2002) toob välja kolm kategooriat, mille ümber moodustub rahvusliku identiteedi sisu: kodaniku (*civic*), kultuuriline (*cultural*) ja etniline (*ethnic*). Nendes kategooriates sisalduvad tema sõnul komponendid, mida rahvuse liikmed ise ühendavana ja end teisest eristavana tunnetavad. Kodanliku kategooria alla kuuluvad riigi kui institutsiooniga seotud komponendid: territoorium, kodakondsus, riiklikud institutsioonid, kultuurilise identiteedi alla religioon, keel ja traditsioonid ning etnilise kategooria alla sugupuu ja rass (Shulman, 2002: 558-559). Shulmani teooria toetab konstruktivistlikku lähtepunkti, mille järgi rahvuslik identiteet ei lähtu kindlastest kriteeriumitest, vaid seda võib sõltuvalt asjaoludest ehitada erinevate komponentide ümber. Peamine eeldus on see, et need komponendid oleksid teiste grupi-, s.o rahvuse, liikmete poolt aktsepteeritud. Lähtudes Hobsbawmi (1983) „leiutatud traditsiooni“ mõistest võib aga rahvusliku ühisosa tuumaks olev kognitiivne sidusus tegelikult olla kunstlikult loodud sotsiaalne manipulatsioon (*social engineering*), mille eesmärgiks on luua või kinnitada grupisisest ühtsust (Hobsbawm, 1983: 9, 13). Kuigi lähtun selles töös konstruktivistlikust perspektiivist, ei ole indiviidi tasandil tegelikult oluline, kas rahvusliku identiteedi tuum on tehnikult konstrueeritud või moodustavad selle tõepoolest pika ühise ajaloo vältel konsolideerunud kollektiivselt tajutavad ühisjooned. Mõlemal juhul seovad nad identiteedi osiseid kandvad isikud ühtseks tervikuks ehk rahvuseks.

Miller (2009) väidab, et rahvuslik identiteet seob konkreetse inimrühma mingi kindla territooriumiga, mida nad peaksid kontrollima (Miller, 2009: 206). Seega kannab rahvuslik identiteet endas vaikimisi ka poliitilist ambitsiooni. Miller nimetab rahvust seetõttu sobivaks rühmaks, mille ümber moodustada riike (võrreldes näiteks usuliste või muude identiteetide alusel koondunud gruppidega), sest rahvus püüdleb jube oma olemuse tõttu territoriaalse võimu kohaldamisele mingi ala üle (*ibid*). Suveräänase riigi loomiseks vajalike struktuuride loomist ja alalhoidmist on rahvuse peamise eesmärgina nimetanud ka Lokk (2015: 35). Kas ja kui palju konkreetse rahvuse poliitilised ambitsioonid realiseeruvad, sõltub väga palju ümbritsevast keskkonnast ja üleüldisest poliitilisest dünaamikast regioonis ja maailmas laiemalt. Näiteks Eesti iseseisvusele aitas kindlasti kaasa nii Esimene maailmasõda kui ka kommunistlik

riigipööre Venemaal, mille koosmõjul tekkinud kaos lõi soodsad tingimused iseseisvuse välja kuulutamiseks ja hiljem ka selle kaitsmiseks.

1.2.1 Kommunikatsioon rahvusliku identiteedi kujundajana

Hobsbawmi (1990) järgi on rahvus kollektiivse identiteedina ajas muutuv, sest selle aluseks olevad ühisjooned sõltuvad tehnoloogilistest, poliitilistest, majanduslikest, sotsiaalsetest, administratiivsetest ja muudest tingimustest (Hobsbawm, 1990: 10). Rahvus ei ole niisiis staatiline struktuur, mis püsib muutumatuna läbi ajaloo ning erinevate ühiskonnavormide, vaid on avatud väliste mõjudele. Rahvuslikku identiteeti taastoodetakse ja mõtestatakse ümber läbi sümbolite ja traditsioonidega samastumise (Smith, 2008: 18), mis aga eeldab pidevat suhtlust identiteedi kandjatega ja nende vahel.

Bergeri ja Luckmanni (2018) järgi võivad kõik harjumuspärased tegevused institutsionaliseeruda, mille tulemuseks on nende tegevuste pidev taastootmine. Institutsiooni (Bergeri ja Luckmanni käsitusel tähistab see termin igasugust sotsiaalset kooslust, mis lähtub oma tegevuses liikmete ühistest harjumustest) mehhanismi juurde kuuluvad nii ühine ajalooline taust kui ka sisemine kontroll sellesse kuuluvate isikute tegevuse osas. Viimase eesmärk on suunata grupiliikmeid ühe kindla käitumismustri suunas (Berger & Luckmann, 2018: 93-94). Bergeri ja Luckmanni teooria järgi võib seega rahvust näha institutsioonina, mida ühiste tunnuste alusel moodustunud sotsiaalne grupp, näiteks rahvusriik, pidevalt võimendab ja taastoodab.

Gerbneri (1985) järgi on kommunikatsioon selle kõige laiemas tähenduses tegevus, mille abil inimesed neid ümbritsevat maailma mõtestavad ja kontekstualiseerivad. See on eeldus avalikkuse (*public*) ehk erinevaid ühiskonnagruppe ühendava abstraktse ruumi tekkeks, mis omakorda toob sotsiaalse protsessina kaasa avalikustumise (*publication*) ehk üksteisest eraldatuna elavate inimeste ühtsesse infovälja koondamise. Nüüdisajal on Gerbneri väitel sellise kommunikatsioonimudeli keskmes massikommunikatsioon, mis ei peegelda ja võimenda mitte ainult sotsiaalses suhtluses kehtivaid struktuure, aga ka erinevate

institutsioonide ja organisatsioonide strateegiaid (Gerbner, 1985: 14-16). Viimastel kümnenditel on järsult tõusnud ka sotsiaalmeedia osakaal, mis on lisaks suhtlusplatvormi funktsioonile üle võtnud ka osad massimeedia rollid, näiteks uudiste vahendamise (Tandoc, Wei Lim, Ling, 2017: 3). Rahvusliku identiteedi konstrueerimisel on üleriigilisel meedial siiski jätkuvalt oluline roll (Lokk, 2015: 24).

Fairclough (1992) käsitus diskursusest arendab edasi Gerbneri definitsiooni kommunikatsioonist. Fairclough mõistab diskursuse all nii suulist kui kirjalikku keelekasutust, mis ei ole mitte (ainult) individuaalne tegevus, vaid süsteemne sotsiaalne praktika. Diskursus ei ole tema sõnul mitte ainult vahend ümbritseva selgitamiseks, vaid selle abil ka luuakse sotsiaalseid suhteid, identiteete ja institutsioone (Fairclough, 1992: 63-64).

Kui rahvus on sotsiaalne konstruktsioon, siis kommunikatsioon on kujundlikult öeldes tööriist, mis seda ehitada aitab. Rahvusloome üks olulisemaid komponente on koondada spetsiifilistele kriteeriumitele (kodanikurahvusluse puhul näiteks konkreetse riigi kodakondsus) vastavad isikud ühisesse suhtlusvälja – see võimaldab ideid lihtsamini levitada ja taastoota. Sellele on viidanud ka Anderson (1991) rääkides rahvusest kui kujutletud kogukonnast (*imagined community*): tema sõnul mängis moodsa rahvusluse kujunemisel võtmerolli trükitehnoloogia leiutamine, mis võimaldas nii ideid laiemalt levitada kui ka rahvuslikke kogukondi ühise keelkonna põhjal piiritleda (Anderson, 1991: 44). Ajakirjandus on selles valguses rahvustunde konstrueerimisel äärmiselt oluline ressurss, sest võimaldab kommunikatsioonitegevused konsolideerida ning samaaegselt kõnetada ja mobiliseerida väga laia osa ühiskonnast.

1.3 Rahvuslus

Eva Piirimäe (2009) järgi on rahvuslus „üldiselt aktsepteeritav või isegi positiivne ideoloogilis-moraalne hoiak, mis väärtustab oma rahvust ja õhutab sellega seotud väärtustele (ennekõike keel ja kultuur) truu olema (Piirimäe, 2009: 21). Piirimäe selgitus avab küll rahvusluse kui ideoloogia kognitiivset aspekti – sama rahvuslikku identiteeti jagavate inimeste ja ühise identiteedi aluseks olevate komponentide väärtustamine – kuid terviklikuma ülevaate saamiseks tuleb vaadata rahvusluse käsitlusi ja esinemisvorme laiemalt.

1.3.1 Ida ja lääne rahvuslus

Rahvusluse ilmingute iseloomustamisel erinevates Euroopa piirkondades on püütud neid jagada nn. ida ja lääne teljel. Esimesena väitis sellise erisuse olemasolu Hans Kohn (1971), kelle järgi tõukus Lääne-Euroopa rahvuslus valgustusajastu ideedest ning seadis eesmärgiks individuaalsete vabaduste ja demokraatlike väärtuste saavutamise, samas mitte teiste rahvustega konflikti minnes. Sellise rahvusluse näiteks tõi ta Prantsuse revolutsiooni. Ida-Euroopa rahvuslus oli tema sõnul seevastu tihedalt seotud keele, päritolu ja kultuuriga, mille alusel rahvuslikku ühtsust püüti luua. Kohni sõnul on sellist tüüpi rahvuslus teiste rahvaste suhtes agressiivne, et enda huvisid kaitsta (Kohn, 1971: 29-30).

Geograafilise jaotuse kõrval on samu rahvusluse tüpoloogiaid kutsutud ka vastavalt kodanikurahvusluseks (*civic nationalism*) ja etnilis-kultuuriliseks rahvusluseks (*ethnic-cultural nationalism*) (Piirimäe, 2007: 97). Oma olemuselt on mõlema suuna eesmärk poliitilise jõupositsiooni saavutamine, kuid selle teostamisel lähtutakse erinevatest aluspõhimõtetest. Kodanikurahvuslus peab ülemaks demokraatlike ja võrdsete väärtuste edendamist, mis on ülemad kogukonna liikmete etnilisest või kultuurilisest päritolust. Etnilise rahvusluse põhimõttest lähtuvate liikumiste osalejaid on seevastu predeterministlikult ühte etnilisse-, keelelisse- ja/või kultuuri gruppi kuuluvad isikud (Auer, 1997: 2-3). Kohni tüpoloogia kriitikana esitatakse sellise range geograafilise ja ideoloogilise piiri jäikust: näiteks Hispaania ja Iirimaa – mis asuvad geograafiliselt Lääne-Euroopas – rahvusideoloogiad kuuluvad Kohni järgi Ida-tüübi hulka. Samuti on kodaniku- ja etnilise rahvusluse elemendid rahvuslikes liikumistes tihti omavahel segunenud ning neid pole võimalik rangelt ühte või teise kategooriasse jagada (Özirimli, 2017: 38). Piirimäe sõnul ei ole Kohni dihhotoomia asjakohane ka Eesti rahvusliku ärkamisajale hinnangu andmisel, sest kuigi toleaeagsete eestkõnelejate J. Hurda ja C.R. Jakobsoni eesmärgiks oli eestlaste kui rahvuse poliitilise autonoomia saavutamine, olid nende ideed siiski kantud liberaalsetest väärtustest ja põhimõtetest (Piirimäe, 2007: 100).

1.3.2 Banaalne- ja kuum rahvuslus ning rahvustamine

Viimase paarikümne aasta jooksul on rahvuse ja rahvusluse uurimisel esile kerkinud eraldi uurimissuund, mida Özirimli nimetab „tänapäevasteks lähenemisteks rahvuslusele“ (*contemporary approaches to nationalism*) (Özirimli, 2017: 182). Sellesse gruppi kuuluvad näiteks Billigi (1995) loodud mõisted banaalne- ja kuum rahvuslus (*banal- & hot nationalism*).

Banaalset rahvustlust on eesti keeles suupärasemalt nimetatud ka argirahvustluseks (Tamm, 2018: 2-3). Billigi põhitees lähtub vastuseisust varasemates rahvustusteooriates esitatud seisukohtadele, mis käsitlevad rahvustlust kui rahvusriigini viivat jõudu, kuid ei selgita, mis juhtub siis, kui eesmärk ehk rahvusriik on saavutatud (Billig, 1995: 44).

Banaalse rahvustluse kui nähtuse sõnastamisel oponeerib Billig A. Giddensi (1992) käsitlusele rahvustlusest kui psühholoogilisest fenomenist, mis kerkib emotsioonina esile vaid äärmuslikel aegadel, kui rahvuse julgeolek tundub olevat ohus (Giddens, 1992: 116, 215-218). Giddensi teooria rahvustlusest liigitub Billigi käsitluses niisiis „kuuma rahvustluse“ alla, mille olemasolu ta tunnistab, kuid ühtlasi väidab, et see puudutab vaid nähtuse seda külge, mis avaldub kriisiaegadel. Igapäevaelus nähtavad rahvustluse ilmingud nagu riigisümbolite kasutamine, riiklike tähtpäevade tähistamine ning ka (poliitilises) suhtluses konstrueeritud „meie“ vs „nemad“ opositsioon on seevastu „banaalse rahvustluse“ ilmingud, mille eesmärk on Billigi sõnul juba rahvusriigina kindlustanud riikidel ennast taastoota (Billig, 1995: 6, 45, 92).

Postsotsialistliku riigiehitamise kontekstis on Brubaker (1993) rääkinud rahvustuvatest riikidest (*nationalizing states*), mis viitab veel pooleliolevale rahvusloome protsessile eesmärgiga liikuda lähemale rahvusriigi ideaalile. Ta eristab rahvustamise ellu viimisel kolme erinevat strateegiat: sunniviisiline rahvustamine (*coercive nationalizing*), induktiivne rahvustamine (*inductive nationalizing*) ning mittesekkuv rahvustamine (*laissez-faire nationalizing*). Strateegiaid eristab omavahel tuumikrahvuse positsiooni edendamiseks tehtavate sekkumiste aste, mis võivad ulatuda vaid ühise kultuuriruumi edendamiseks tehtavatest sammudest (mittesekkuv rahvustamine) kuni keelekasutuse reguleerimiseni avalikus suhtluses (sunniviisiline rahvustamine) (Brubaker, 1993: 12, 15). Need strateegiad peegelduvad eeskätt riikide poliitilisel tasandil tehtud otsustes, seal hulgas vastu võetud seadustes. Selle kaudu kandub rahvusloome üle ka teistesse ühiskonna sfääridesse, mis poliitilistest otsustest sõltuvad ning toimub uue rahvusidentiteedi taastootmine. Näiteks võib riik induktiivse rahvustamise strateegia raames toetada vähemusrahvuste keeleõpet, et soodustada nende järkjärgulist integratsiooni põhirahvusega.

1.4 Rahvuslus ja populism

Populismi mõistetakse üldiselt rahva ja eliidi vastuseisu kujutamisenä läbi eliidi suunas tehtava kriitika ja rahva vajaduste esiletõstmise (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017: 5). De Vreese jt (2018) järgi täheldati populismi kui poliitilise fenomeni olemasolu juba 1960. aastate lõpul, kuid just viimastel kümnenditel on populistlike erakondade edu tugevalt kasvanud, seejuures kogu poliitilise spektri ulatuses. Mõistet on võimalik mõtestada läbi kommunikatsiooniteooria: populism on peamiselt kommunikatsioonifenomen, mille elujõulisuses on oma roll nii poliitilistel jõududel, meedial kui ka kodanikel. Poliitilised jõud on need, kelle huvides on populistlike narratiivide konstrueerimine ja levitamine. Narratiivide kolmeks keskseks elemendiks on abstraktse rahva (*the people*) huvide kaitsmine, võitlus korrumpeerunud eliidi vastu ning välise grupi identifitseerimine, kes rahva hulka ei kuulu. Meedia roll on peamiselt populistlike sõnumite vahendamine kodanikele, kuid teatud juhtudel võib meedia olla ka ise populistlike narratiivide konstrueerija (näiteks ametiisikute korruptsiooni paljastamisel). Kodanikud on populistlikus kommunikatsiooniahelas nii vastuvõtja kui reageerija rollis: populistlike narratiivide kinnistumine sõltub nii indiviidi meediatarbimise valikutest kui ka reaktsioonidest, mida ta narratiividele avaldab, näiteks teatud partei poolt hääletamine või meeleavaldusel osalemine (de Vreese jt, 2018: 427-430). Vaikimisi ei ole populistlik kommunikatsioon seotud ühegi rahvusliku identiteediga, pigem sobituvad rahvuspopulistlikud narratiivid juba etableerunud grupikuuluvusega. Näiteks võib rahvuspopulism väga homogeense rahvastikuga riigis avalduda võõrkeelsete või võõrapärase välimusega isikute negatiivselt laetud väljenditega silditamisenä. Seevastu riikides, mis on ajalooliselt multikultuursed ja koduks erinevatele rahvustele, näiteks Ameerika Ühendriigid, sellised narratiivid edu ei tooks. Donald Trumpi näitel võib paljurahvuslikes riikides tegutsevatele populistlikele parteidele edu tuua ühise rinde loomine nende vastu, keda kujutatakse ohuna mitte üksikule rahvusele, vaid riigile kui institutsioonile. Loosung *Make America Great Again* viitab otseselt sellele, et riigis on asjad täbarasti (võitlus korrumpeerunud eliidi vastu) ning rahvas peab jõud ühendama, et olukorda paremuse poole viia.

Ideeliselt on populismi ja rahvusluse vahel seega kindlasti ühisosa olemas, sest mõlema eesmärk on mobiliseerida poliitilisest agendast lähtudes teatud osa ühiskonnast. Brubaker (2019) näeb rahvuslust ja populismi kui analüütiliselt eraldiseisvaid, aga siiski seotud mõisteid, millel on olulisi kokkupuutepunkte. Mõlemad fenomenid on üles ehitatud vastanduvatele gruppidele: populismi puhul on see horisontaalne vastandumine, kus eliiti nähakse rahvast

eristuvat, rahvusluse puhul aga vertikaalne, kus ühe rahvuse ehk grupi liikmed eristuvad neist, kes sinna gruppi ei kuulu. Kokkupuutepunkt tekib siis, kui horisontaalsel tasandil eliidiks peetavat gruppi nähakse ka vertikaalsel ehk rahvuslikul teljel väljaspool asetsevana (Brubaker, 2019: 3,11). Populism ei väljendu siiski alati ega ainult rahvuslikel alustel tekkivate erisuste diskursiivses esitamises. Viimasel kümnendil Euroopas järjest kasvanud populistlike parteide retoorika hõlmab ka n.ö traditsiooniliste väärtuste kaitset, näiteks vastuseisu LGBT-kogukonnale (Lauristin & Vihalemm, 2020: 64).

Eesti kontekstis on populistliku retoorikaga kõige rohkem silma paistnud EKRE. Kasekamp, Madisson ja Wierenga (2018) on uurinud EKRE diskursiivseid strateegiaid sotsiaalmeedias ning tuvastanud neli peamist teemagrupperi: Vene-vastasus (*Anti-Russian stance*), Eurointegratsioon (*European integration*), pereväärtused (*Family values*) ning põgenikud (*Refugees*) (Kasekamp, Madisson, Wierenga, 2018: 9-10). Kõiki neid teemasid on võimalik esitada ka rahvuslikust ideoloogiast lähtudes, kuid de Vreese jt toetudes võib väita, et populistlik agenda avaldub EKRE narratiivides eeskätt muutuvas välise grupi identifitseerimises: kord on selleks Eestis elav venekeelne elanikkond, kord abielu kui mehe ja naise vahelise liidu pooldajad, kord jällegi euroskeptikud. Rahvuslik ideoloogia tundub olevat rohkem vajaduspõhine populistliku narratiivi komponent, mis aitab mobiliseerida rohkem inimesi, kui päriselt erakonna poliitiline strateegia.

1.5 Rahvuslus iseseisvuse taastanud Eestis

Nii rahvuslik identiteet kui sellele tuginev rahvuslik ideoloogia avalduvad erinevates riikides erineval kujul ja mitmesugustes vormides, sõltudes – nagu eelnevalt olen viidanud – nii poliitilistest, majanduslikest kui kultuurilistest eripäradest. Olen selles töös piiritlenud uurimisobjektina eesti rahvusidentiteedi ja rahvusliku ideoloogia – järgnev alapeatükk annab ülevaate sellest, millised on olnud rahvusluse seosed ühiskondlike muutustega nii Eesti iseseisvuse taastamise perioodil kui pärast seda.

1.5.1 Rahvuslus Eesti iseseisvuse taastamise perioodil

Eesti lähiajaloo teine ärkamisaeg ehk nn laulev revolutsioon, mis algas 1980-aastate lõpul ning kulmineerus Eestis iseseisvuse taastamisega 1991. augustis, oli osa laiemast siirdeprotsessist,

mis hõlmas nii poliitilist, majanduslikku kui sotsiaalset dimensiooni. Lokk (2015) nimetab rahvusloomet Ukraina politoloog T. Kuziole tuginedes postkommunistliku üleminekuprotsessi üheks põhiosaks demokratiseerumise, turumajanduse ülesehitamise ja riigiehitamise kõrval. Rahvusliku enesemääramise printsiibi olulisele rollile toob ta põhjenduseks, et rahvusluse eksponeerimine võimaldas väljendada nõukogude režiimi vastasust ja oli üks väheseid narratiive, mis suutis mobiliseerida piisavalt suuri rahvahulkasid riigiehituseks ja demokratiseerumiseks (Lokk, 2015: 96-98). Siin on näha selget seost Giddensi käsitlusega rahvuslusest kui äärmuslikel, ühest ühiskondlikust etapist teise üleminekul esinevast fenomenist (Giddens, 1992: 218), mida Billig kirjeldab rahvusluse „kuuma“ esinemisvormina (Billig, 1995: 44). Eesti ühiskonna jaoks oli iseseisvuse taastamise periood kindlasti äärmiselt ebakindel aeg, mida iseloomustas teadmatus tuleviku ees, aga samas ka rahvusliku narratiivi ühendav mõju, mis tol hetkel domineeris kõigi muude sotsiaalsete identiteetide üle.

Eesti iseseisvuse taastamiseni viinud ning sellele järgnenud etnopolitiiliste arengute mõistmisel peab kindlasti arvestama Eestis elanud muulaste – peamiselt vene rahvusest isikute – kõrget osakaalu rahvastikust, mis küündis 1989. aastal 39 protsendini (Vetik, 1993: 273). Nõukogude okupatsioon ründas lisaks küüditamistele ja teistele füüsilistele repressioonidele rahvuslikke ilminguid liiduvabariikides ka vaimselt. Nii viidi ka Eestis – tagantjäreli kokkuvõtvalt mõiste „venestamine“ alla koondatavat – ellu mitmed muudatused, mis järk-järgult suurendasid vene keele (ja vähendasid seega eesti keele) osatähtsust ametlikus asjaajamises: venekeelse õppe osakaalu suurendamine kõikides õppeastmetes, venekeelse kultuuriloo (raamatud, teatrietendused) propageerimine, venekeelse sisuga teleprogrammide arvu suurendamine (Tomusk, 2018). Selle kõrval juba aastakümneid aset leidnud peamiselt vene keelt kõnelevate migrantide ümberasustamine Eestisse, seejuures neile kohalikega võrreldes paremaid elamistingimusi pakkudes, suurendas arusaadavalt eestlaste muret oma rahvusidentiteedi kestvuse osas (Lokk, 2015: 116).

Pettai (2001) toob välja, et kui perestroika esimeste ilmingute Eestisse jõudes oli suhtumine vene rahvusest kohalike elanike vastu neutraalne, isegi positiivne, ning toetas nende kaasamist ühiskonda, siis kodanikukomiteede liikumise tekkimine andis tõuke diskursuse muutumiseks. Kodanikukomiteed lähtusid riikliku järjepidevuse põhimõttest ning ei näinud Nõukogude perioodil Eestisse elama asunud muulastel siinses poliitilises elus eestlastega samaväärset kaasaraakimise õigust. See lähenemine peegeldus lõpuks ka kodakondsusseaduses, mis ei andnud muulastele Eesti kodakondsust automaatselt, vaid ainult teatavate eeltingimuste – kindel Eestis elamise aeg ja piisav keeleoskus – alusel (Pettai, 2001: 265-266). Brubakeri

(1993) rahvustamise kategooriaid vaadates liigitub Eesti iseseisvuse taastamise perioodil pigem sunniviisilist rahvustamist edendava riigi alla. Üks sellise rahvustamise tüübi esinemisvorm ongi Brubakeri sõnul rangete keelenõuete kehtestamine, muu hulgas kodakondsuse eeltingimusena (Brubaker, 1993: 15).

Perestroika üldises vaimus aktiveerunud kodanikukomiteed tõid riikliku järjepidevuse printsiibi kaudu kodakondsusküsimuse üheks kesksmaks poliitilise ja ühiskondliku debati teemaks. Kodakondsus- ja rahvusküsimus on Eesti kontekstis selgelt seotud, sest kodanike ja mitte-kodanike grupid sisuliselt kattusid vastavalt eestlaste ning Nõukogude Liidu perioodil sisse rännanud peamiselt vene rahvustest muulaste rahvusgruppidega. Nõukogude totalitarismi mõranemisest rahvaalgatuse korras sündinud kodaniku komiteede liikumine liitis seega teatavas vaikus olnud rahvusküsimuse väga jõuliselt iseseisvuse taastamise diskursusesse.

Eesti iseseisvuse taastamise aegsete meediatekstide uurimine on eeltoodu valguses hea uurimismaterjal, mis võimaldab analüüsida Vetiku ja Pettai kirjeldatud etnoliitilisi arenguid laiemas ühiskondliku diskursuse valguses. Keskendun selles töös teadlikult vaid eestikeelsetele meediatekstidele, kuid teadvustan, et tervikpildi saamiseks oleks oluline analüüsida ka seda, kuidas konstrueeriti rahvuslikku identiteeti Eestisse elama asunud muulaste hulgas.

1.5.2 Siirdeühiskond ja rahvuslus

20. augusti 1991. aastal võttis Ülemnõukogu vastu otsuse taastada Eesti Vabariigi iseseisvus järjepidevuse alusel (Riigi Teataja, 1991). Sellega sai Laulev Revolutsioon kulminatsiooni ning senini selgelt rahvusliku fookusega olnud riigiloome protsessis pidi hakkama tegelema ka argisemate küsimustega nagu riiklike struktuuride loomine, majandusliku iseseisvuse saavutamine ja sotsiaalsete tagatiste pakkumine (Lauristin & Vihalemm, 2020: 42). Siingi võib paralleeli tuua Billigi banaalse rahvusluse ideega, mille järgi rahvuslik ideoloogia ei saa olla ühiskondlikus diskursuses esiplaanil pidevalt, vaid esineb episoodiliselt. Samas on ta oma „banaalsel“ kujul ikkagi esindatud läbi igapäevaste tegevuste ja sõnakasutuse (Billig, 1995: 93). Eesti iseseisvuse taastamise järel kadus küll vajadus samas mastaabis rahvuslike liikumiste järgi kui kodaniku komiteed, kuid see ei tähendanud rahvuslike narratiivide kadumist avalikust ruumist.

Riikliku järjepidevuse põhimõtteid järgiv kodakondsusseadus, eesti keele tunnustamine ametliku ja ainsa riigikeelena ning venekeelse haridussüsteemi kaotamisele suunatud sammud

suurendasid juba eksisteerivaid rahvuste vahelisi lõhesid 1990-aastate keskpaigaks niivõrd palju, et poliitilisel tasandil võeti vastu otsus rahvuspoliitikat muuta. Alates 1990-aastate teisest poolest on rahvuspoliitika eesmärkideks venekeelse vähemuse integreerimine Eesti ühiskonda, mille saavutamiseks otsustati toetada muulaste riigikeeleõpet, lihtsustada Eesti kodakondsuse saamist ning üleüldiselt kaasata venekeelset vähemust avalikku ellu (Vetik, 2012: 28-29).

Suurimaks tagasilöögiks integratsioonipoliitikas on senini olnud 2007. aasta kevadel toimunud nii-öelda „aprillimäss“, kui Nõukogude ausamba teisaldamisest said alguse ulatuslikud rahvarahutused Tallinna kesklinnas. Kuigi sündmuste eskaleerumises mängisid rolli ka Vene eriteenistuste ja provokaatorite jõupingutused (Kaitsepolitsei, 2008: 16-17), näitas sellises mahus rahutuste korraldamine rahvusliku sümboli kaitsele tugineva narratiivi abil selgelt, et 1990-aastate rahvuslikud lõhed ja vastastikune ohutaju on alles (Vetik, 2012: 28). Retrospektiivselt võib diskuteerida selle üle, kas kui Eesti oleks 1991. aastate alguse sunniviisilise rahvustamise ja jäiga kodakondsuspoliitika asemel valinud pehmema strateegia, oleks siis „pronksiöö“ olemata olnud. Ühest vastust sellele võimalik ei ole anda. Küll aga näitas see sündmus, kui olulist rolli võivad sümbolid mängida rahvusliku identiteedi konstrueerimisel.

1.5.3 Rahvuslus Eestis 21. sajandi teise kümnendi lõpus

Iseseisvuse taastamise perioodil juurdunud lõhe eesti ja vene kogukondade vahel on endiselt üsnagi reaalne ning eksisteerib nii geograafilisel (Ida-Virumaa ja Tallinn vs ülejäänud Eesti) kui sotsiaalsel (näiteks vene rahvusest isikute osakaal Riigikogus võrreldes nende osakaaluga rahvastikust) tasandil.

Taasiseseisvumisest möödunud kolme aastakümne jooksul on Eestis võimul olnud pigem liberaalsed erakonnad, kes aga rahvuspoliitikas on hoidnud endiselt konservatiivset joont. Näiteks peavad siin sündinud mittekodanikest muulaste lapsed Eesti kodakondsuse omandamiseks endiselt tegema nii keele- kui põhiseaduse tundmise eksami (Kodakondsuse seadus, 2020).

Poliitilises diskursuses on rahvuslikku debatti viimastel aastatel kõige jõudsamalt eest vedanud EKRE. Nii Kasekamp, Madisson ja Wierenga (2018) kui Lauristin ja Vihalemm (2020) näevad EKRE populaarsuse tõusu osana parempopulistlike erakondade esiletõusuga Euroopas laiemalt. Erakonnad nagu Jobbik Ungaris või Öiglus ja Öiglus Poolas vastanduvad liberaaldemokraatlikele väärtustele ning on valmis konservatiivseid väärtushinnanguid

seadustama isegi inimõiguste riivamise hinnaga. EKRE populaarsus tõukub vähemalt osaliselt liberaalsetest reformidest, mida Eesti taasiseseisvumise järel läbis – järsk majanduskasv tekitas ühiskonnas kiiresti lõhestumise, millest tekkinud ja aja jooksul süvenenud frustratsiooni suutis EKRE enda toetuseks koondada (Lauristin & Vihalemm, 2020: 62). Eelmises peatükis käsitletud rahvusluse ja populismi seoste põhjal võib EKRE-t iseloomustada rahvuspopulistliku erakonnana, mis kasutab rahvuslust vajaduspõhiselt oma poliitiliste narratiivide sisustamiseks.

Bonikowski (2017) näeb rahvusluse ja populismi ühisosa etno-rahvusluses (*ethno-nationalism*), mis võib avalduda nii rassismi või ksenofoobia kujul kui ka näiteks vastuseisus multikulturalismile. Etno-rahvusluse erinevus võrreldes teiste, rahvusluse inklusiivsemate vormidega, on kaasasündinud omaduste rahvusliku identiteedi primaarseks aluseks pidamises (Bonikowski, 2017: 187-188). Etno-rahvusluse ideoloogia on EKRE retoorikas selgelt tajutav, kuid kuna see on üles ehitatud vastandumisele, eriti selliste kriteeriumite alusel, mille põhjal eristamist demokraatlikus ühiskonnas ei tolereerita, lõhestab see tuntavalt Eesti valijaskonda.

EKRE kui ennast rahvuslike huvide kaitsjaks tituleeriva ja etno-rahvuslust viljelev partei tegevus mõjutab selgelt ka seda, kuidas rahvusküsimust ühiskonnas üldiselt tajutakse. Lauristin ja Vihalemm näevad EKRE tegevuses rünnakut demokraatlikule avatud ühiskonnale, mida on erinevate ühiskonnagruppide kõrval kritiseerinud ka meedia (Lauristin & Vihalemm, 2020: 65). Kas see kriitika avaldub ka üldisemates hinnangutes rahvuslusele, selgub pärast järgnevas peatükis püstitatud uurimisküsimustele vastamist.

2. UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED

Eelmise peatüki järelalusena näen rahvust kui sotsiaalset konstruktsiooni, mida tänapäeval konstrueeritakse ja taastoodetakse muu hulgas meedia vahendusel. Seejuures ei ole rahvusloome ühetasandiline stabiilne protsess, vaid on tihedalt seotud muude ühiskonnas toimuvate poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete jt arengutega. Rahvuseluse ilmingute adekvaatseks analüüsimiseks meediatekstides nii Eesti iseseisvuse taastamise perioodil kui praegusel ajal, tuleb seda seega uurida osana laiemast ühiskondlikust paradigmat ja selle muutustest.

Soovin magistritöös uurida nii rahvusliku identiteedi konstrueerimise strateegiaid kui ka seda, millise hinnangu uuritavad meediatekstdid rahvuselusele kui ideoloogiale annavad. Tekstide analüüsimise käigus soovin leida vastuseid järgmistele küsimustele:

1. Milliseid diskursiivseid strateegiaid rahvusidentiteedi konstrueerimiseks ja/või kinnistamiseks uuritud tekstides kasutati?
2. Milliseid hinnanguid andsid tekstid rahvuselusele kui ideoloogiale?
3. Kuidas on rahvusidentiteedi loomisel kasutatud strateegiad ja rahvuselusele kui ideoloogiale antav hinnang uuritava ajaperioodi lõikes muutunud?

3. MEETOD JA VALIM

3.1 Meetod

Arvestades, et rahvuslusloome- ja rahvusideoloogia diskursused on tihedalt seotud muude ühiskondlike protsessidega, valisin uurimismeetodiks kriitilise diskursusanalüüsi, mille juures toetun peamiselt Faircloughi ning Wodaki jt käsitlustele.

Kriitiline diskursusanalüüs põhineb Halliday (1978) loodud süsteemse funktsionaalse lingvistika (*systemic functional linguistics*) postulaadil, mille järgi on keel multifunktsionaalne süsteem. Kogemuslikul tasandil kirjeldatakse keele abil maailma ja kuidas me seda kogeme, interpersonaalsel tasandil on keel inimeste vaheliseks suhtlusvahendiks ning tekstitasandil luuakse keele abil ümbritseva kontekstiga seotud sidus tervik (Halliday, 1978: 112).

Faircloughi jaoks oli tekstide (sellena nägi ta nii kirjalike kui suuliste diskursiivsete protsesside tulemeid keeles) asetamine laiemasse sotsiokultuurilisse konteksti kriitilise diskursusanalüüsi võtmeosa. Analüüsiprotsess ise jaguneb Faircloughi järgi kolmeks: teksti lingvistiline kirjeldamine (*description*), diskursiivsete protsesside ja teksti vaheliste seoste tõlgendamine (*interpretation*) ning diskursiivsete ja sotsiaalsete protsesside vaheliste seoste selgitamine (*explanation*) (Fairclough, 1995: 97). Etappe võib lihtsustatult sõnastada ka läbi uuritavate objektide: teksti analüüs, protsesside analüüs ja sotsiaalne analüüs (Kalmus, 2015).

Wodak, de Cillia, Reisigl ja Liebhart on uurinud rahvusidentiteedi diskursiivset moodustamist Austrias ning toonud välja viis erinevat strateegiat, mida selleks kasutatakse:

- 1) konstruktsioon (*construction*) – rahvusliku identiteedi loomine kas läbi ühistel omadustel tugineva solidaarsuse propageerimise või erinevustel põhineva vastandamise
- 2) põlistamine (*perpetuation*) – ohtu sattunud rahvusidentiteedi säilitamine, toetamine ja kaitsmine
- 3) õigustamine (*justification*) – üldiselt seotud mingi (ajaloolise) sündmusega, mida on tarvis *status quo* kaitsmiseks õigustada
- 4) muundamine (*transformation*) – omaks võetud rahvusliku identiteedi muundamine
- 5) lammutamine (*dismantling*) – omaks võetud rahvusliku identiteedi osaline lõhkumine

(Wodak jt, 2009: 33)

Samad strateegiad on autorite sõnul omased ka sotsiaalsete suhete loomisele, tugevdamisele ja muutmisele üldisemalt (*ibid*, 8). Sellest lähtuvalt pean neid sobilikuks metodoloogiliseks raamiks, mille alusel analüüsida rahvusliku identiteedi konstrueerimist nii Eesti iseseisvuse taastamise perioodil kui ka praegu.

Strateegiate tuvastamiseks ja valimi moodustamiseks lugesin läbi kõik nii 1991. kui 2019. aastal ilmunud Postimehe juhtkirjad. Esimeseks sammuks oli tuvastada need tekstid, milles rahvusele, rahvusidentiteedile või rahvuslusele viitavaid elemente esineb. Leksikaalsel tasandil võis nendeks olla näiteks *E/eesti*, *eestlane*, *venelane*, *muulane*, *migrant*, samuti üldisemad määratlused nagu *rahvas* ja *rahvus* koos nende juurde käivate täienditega. Lisaks kaasasin valimisse ka need juhtkirjad, kus esinesid leksikaalselt või kontekstuaalselt viited kodakondsusele, sest see on diskursiivselt rahvusliku identiteediga lähedalt seotud. Teiseks analüüsisin nüüd juba valimisse kuuluvaid juhtkirju Faircloughi kriitilise diskursusanalüüsi meetodi abil, et tuvastada rahvusliku diskursuse erinevaid raamistusi ning Wodaki jt strateegiate ilmnemist.

Strateegiate identifitseerimiseks vaatlesin töö kontekstis aktuaalseid leksikaalseid konstruktsioone laiemas kontekstis, lähtudes seejuures Wodaki jt kirjeldustest strateegiate eesmärkide osas. **Konstrueeriva strateegia** puhul otsisin ühtsustunnet, liitmist, ühisosa või vastupidi, erinevusi ja vastandumist markeerivat konteksti. Ühisosa võis luua erinevate rahvuslike identiteediga inimesi ühendava elemendi mainimine, näiteks Eesti riik elupaigana ja institutsioonina. Erinevusi väljendaks näiteks isikuline asesõna *meie*, mis positsioneeriks lugejad vaikimisi ühtsesse gruppi, samuti etableerunud rahvust markeerivad sõnad nagu *eestlane* või *venelane*. **Põlistava strateegia** tuvastasin läbi konteksti, kus rahvust või rahvusidentiteeti kujutati ohustatuna või mõnda teist rahvust ohustavana, samuti otsisin näiteid rahvuse ajaloolise järjepidevuse kujutamisest. Oht rahvusidentiteedile võib väljenduda läbi sõnavara (*oht*, *ähvardus*, *probleem*) või negatiivsete tulevikutsenaariumite kirjeldamisena. **Õigustava strateegia** esinemisvormide leidmiseks otsisin viiteid ajaloolistele sündmustele, mis on rahvusliku identiteedi kujunemisel olulised ja mida õigustatakse põhirahvuse ehk eestlaste seisukohalt lähtuvalt. Õigustamine võib ilmneda läbi süü tõrjumise, sündmuse tähtsuse vähendamise ning teiste sündmusele viitavate allikate legitimeerimise või delegitimeerimise. Õigustavale strateegiale viitaks näiteks argumenteeriv leksika (*põhjus*, *paratamatu*, *sunnitud*) koos viitega konkreetsele ajaloosündmusele. **Muundav strateegia** väljendab etableerunud rahvusidentiteedi ümberkonstrueerimist – selle tuvastamiseks otsisin elemente, mis viitaksid erinevate rahvuslike identiteetide võrdlemisele, seejuures ühte teisele eelistades. Samuti viitaks

rahvusliku identiteedi muundamisele kvalitatiivsete mõjude esiletoomine, mida muutus endaga ühiskonnale tervikuna kaasa tooks. Muundavale strateegiale viitavad näiteks reageerima kutsuvad modaalverbid (*peab, saab*) ning implitsiitselt tegutsemist nõudva sõnavara kasutamine: *eestlaste kohus*. **Lammutava strateegia** tuvastamiseks otsisin elemente, mis ründavad rahvusliku identiteedi osiseid või rahvuslikku identiteeti tervikuna. Rünnak võib väljenduda läbi ohustsenaariumide esitamise, mida rahvuslike erisuste domineerimine kaasa toob, aga ka läbi rahvuslikke identiteete lõhustava assimilatsiooni propageerimise. Selliseid elemente uuritud tekstides ei leidunud.

Strateegiad, mida Wodak jt on täheldanud Austria rahvusliku identiteedi konstrueerimisel, ei ole üksteist välistavad. See tähendab, et samas tekstis võib olla kasutatud mitut erinevat strateegiat ja sama sõna, fraas või grammatiline element võib täita mitut strateegilist eesmärki. Rahvusliku identiteedi konstrueerimise strateegiad võivad ilmned nii tekstitasandil, näiteks sõnavaras, aga ka asetades teksti laiemasse sotsiaal-poliitilisse konteksti omas ajas. Struktuuriliselt jagunevad eelpool nimetatud viis makrostrateegiat omakorda mikrostrateegiateks, mis võivad, aga ei pruugi konkreetse makrostrateegia juures esineda (Wodak jt, 2009: 33). Tutvustan mikrostrateegiaid lähemalt makrostrateegiate kasutamise tulemuste esitamisel.

3.2 Valim

Reisigli ja Wodaki järgi mõjutab meedia tugevalt kogu avalikku kommunikatsiooni, sest kontrollib ja otsustab, millised teemad on avalikus debatis olulised ja kajastamisväärt. Muuhulgas on meedia produktiivne kanal erinevatele sotsiaalsetele ja poliitilistele jõududele enda seisukohtade propageerimiseks (Reisigl & Wodak, 2001: 232-234).

Minu uurimistöö valimi moodustavad Postimehe juhtkirjad aastatest 1991 ja 2019. Valisin just need aastakäigud, sest soovisin uuritava perioodi piiritleda ühelt poolt Eesti iseseisvuse taastamise perioodiga ning teiselt poolt võimalikult tänapäevase ajaga. Otsustasin valimisse värskeima materjalina kaasata 2019. aastal ilmunud juhtkirjad, sest alates 2020. aasta kevadest on ühiskondlikus debatis domineerinud COVID-19 temaatika ning tõenäoliselt on muud teemad, sealhulgas rahvusküsimustega seonduv, saanud selle võrra vähem tähelepanu. 28 aastase vahega ilmunud juhtkirjade võrdlus võimaldab küll kirjeldada erinevusi rahvuse ja

rahvusluse diskursustes, kuid ei anna kindlasti täielikku ülevaadet muutuste kujunemisest – selleks peaks täiendavalt analüüsima ka vahepealsete aastakäikude juhtkirju, mis aga selle töö mahtu arvestades ei olnud võimalik.

Pean juhtkirju kõige sobivamaks analüüsiobjektiks, sest nende kaudu peegeldatakse ajakirjanike ja kogu väljaande kolleegiumi ideoloogilisi väärtushinnanguid (van Dijk, 1997: 21). Erinevalt uudisloost või reportaažist ei ole juhtkirja peamine eesmärk avalikkust informeerida, vaid esitada hinnang mingi sündmuse või nähtuse asetumise kohta laiemasse sotsiaalsesse konteksti. Seda võidakse teha läbi seletamise, veenmise, õpetamise või kritiseerimise (Pullerits, 1997: 153). Ajakirjandust niinimetatud neljanda võimuna käsitledes võib juhtkirju kaudselt näha ka dialoogina meedia ja ühiskonna eliidi vahel, mille kaudu ajakirjandus peegeldab enda arvamust ühiskondlike protsesside kohta. Juhtkirjades antud hinnangud võivad omakorda mõjutada nn eliiti oma senist tegevust ümber vaatama (van Dijk, 1997: 62).

Valisin uuritavad juhtkirjad Postimehest, sest tegemist on väljaandega, mis on ilmunud järjepidevalt sama nime all kogu iseseisvuse taastamise järgsel perioodil. Tiraaži mõistes on Postimees olnud pidevalt kolme suurima Eesti päevalehe hulgas, mis näitab lugejaskonna püsivat positiivset vastuvõtlikkust lehe sisu osas. Eesti Meediaettevõtete Liidu 2019. aasta detsembri andmetel olid kolme suurima tiraažiga päevalehtedeks Õhtuleht (42 900), Postimees (38 900) ning Eesti Päevaleht (13 500) (Eesti Meediaettevõtete Liit, i.a). Õhtulehe ja Eesti Päevalehe ajalugu ulatub läbi ühinemiste, omaniku- ja nimevahetuste küll samuti 1991. aastasse, isegi kaugemale, kuid nende algustee taasiseseisvunud Eestis oli mõnevõrra kaootilisem kui Postimehel, mis suudeti erastada juba 1991. aasta juulis (Paju, 2004: 27). Fairclough nimetab ka omanikusuhteid, eriti suurkorporatsioonide ärihuvisid, üheks meediadiskursuse mõjufaktoriks (Fairclough, 1995: 46). Postimehe omanikusuhted on viimase kolmekümne aasta jooksul tõepoolest mõned korrad muutunud ning väljaande praegust omanikku Margus Linnamäed on ka süüdistatud toimetuse töösse sekkumises (Reporters Without Borders, 2019). Samas on toimetusevälisel uurijal omanikusuhete täpset mõju väljaande sisule äärmiselt keeruline hinnata ning jätan selle aspekti tekstide analüüsimisel teadlikult kõrvale. Valimi piiritlemine Postimehe juhtkirjadega ei võimalda selle töö tulemusi laiendada kogu Eesti ajakirjandusmaastikule, mille terviklik uurimine eeldaks palju suuremahulisemat uurimistööd. Siiski esindavad Postimehe juhtkirjad Eesti ajakirjandust piisavalt hästi, et vastata eelpool püsitatud uurimisküsimustele ning selgitada ühe väljaande näitel rahvusdiskursuse muutust Eesti ajalehtede juhtkirjades.

1991. aastal ilmus Postimehes 85 juhtkirja, mida vaatlesin eesmärgiga leida rahvust käsitlevaid elemente. Rahvust puudutavaid diskursiivseid elemente esines neist kokku 25 juhtkirjas. 2019. aastal ilmus 304 juhtkirja, millest rahvust või rahvuslust käsitles 53 teksti. Kogu töö valim moodustus seega kokku 78 tekstist, mida analüüsisin lähtudes eelmises alapeatükis kirjeldatud Faircloughi kolmetasandilisest diskursusanalüüsi meetodist ning Wodaki jt diskursiivsetest strateegiatest.

4. TULEMUSED

Selles peatükis esitlen juhtkirjade analüüsi põhjal saadud vastuseid eelnevalt püstitatud uurimisküsimustele. Peatükk on jagatud nii küsimuste kui ajaperioodide kaupa alapeatükkideks, mis võimaldab tulemusi paremini jälgida.

Esimeses alapeatükis kirjeldan, milliseid rahvusliku identiteedi konstrueerimise strateegiaid kasutati Postimehe juhtkirjades vastavalt 1991. ja 2019. aastatel. Lähtun strateegiate uurimisel Wodaki ja teiste (2009) loodud mudelist ja Faircloughi (1992) kolmetasemelisest diskursusanalüüsi mudelist, mis võimaldab tekstianalüüsile lisada intertekstuaalse ja sotsiaalkultuurilis-poliitilise mõõtme, kuhu tekst asetub.

Teises alapeatükis esitan perioodide lõikes nii otsesed kui peidetud hinnangud, mida juhtkirjades on antud rahvuslusele kui ideoloogiale. Kirjeldan hinnanguid lähtudes Faircloughi kriitilise diskursusanalüüsi meetodist.

Tabelis 1 on esitatud valimis esinevate strateegiate esinemissagedus. 1991. aastal ilmunud juhtkirjadest valimisse arvatud tekstidest esines 21 konstrueeriv strateegia, 16 põlistav strateegia ning kolmes muundav strateegia. Õigustavat ja lammutavat strateegiat 1991. aastal ilmunud valimi tekstides ei esinenud. 2019. aasta valimis esines konstrueerivat strateegiat 46 tekstis, põlistavat kuues tekstis, muundavat ühes tekstis, õigustavat ega lammutavat strateegiat ei esinenud.

Tabel 1. Makrostrateegiate esinemissagedus uuritud tekstides

	Kogu valim	Konstrueeriv	Põlistav	Õigustav	Muundav	Lammutav
1991	25	21	16	0	3	0
2019	53	46	6	0	1	0

4.1 Diskursiivsed strateegiad rahvusluse konstrueerimiseks

Esitan järgmises alapeatükis ka näiteid, milliseid mikrostrateegiaid on uuritud juhtkirjades makrostrateegiate sees kasutatud ning millisel kriitilise diskursusanalüüsi uurimistasandil need avalduvad.

4.1.1 Konstrueeriv strateegia

Wodaki jt järgi võib konstrueeriva strateegia mikrostrateegiatena eristada näiteks assimilatsiooni ja kaasamist (*assimilation, inclusion*), ühendamist ja sidususe tekitamist (*unification and cohesivation*), unikaalsuse rõhutamist (*singularisation*) ning eristamist (*dissimilation*) (Wodak jt, 2009: 36-37). Tabel 2 näitab konstrueeriva strateegia mikrostrateegiate esinemissagedust mõlema uuritud aastakäigu lõikes.

Tabel 2. Konstrueeriva strateegia mikrostrateegiate jaotus

	Kaasamine	Ühendamine	Unikaalsuse rõhutamine	Eristamine
1991	3	0	0	18
2019	1	19	2	23

1991. aasta juhtkirjad

1991. aastal ilmunud Postimehe juhtkirjades esinesid konstrueeriva strateegia mikrostrateegiatena **eristamine** ning **kaasamine**. Domineeris rahvusidentiteedi konstrueerimine läbi **eristamise**, mille tuvastasin 18 juhtkirjas. Eristamine väljendus peamiselt eestlaste ja tol ajal Eestis elanud muulaste kujutamises erinevaid väärtushinnanguid ja poliitilisi vaateid evivate gruppidega. Kolmes juhtkirjas leidis **kaasamise** mikrostrateegiale viitavaid

elemente, mis väljendasid küll rahvuslike identiteetide eripära, aga rõhutasid nendest hoolimata vajadust ühiskondliku ühtsuse poole liikuda. **Ühendamise** ega **unikaalsuse rõhutamise** mikrostrateegiaid ei kasutanud ükski uuritud juhtkiri.

Eestlaste rahvuslikku identiteeti kohalike muulaste omast **eristav** või sellele vastandumise läbi konstrueeriv mikrostrateegia ilmnes nii tekstitasandil, tekstiloomise kui protsessi tasandil ja ka teksti analüüsimisel laiemas sotsio-poliitilises ning sotsio-kultuurilises kontekstis.

Tekstitasandil väljendus **eristamine** eeskätt sõnavaras, mille alusel lahterdati Eestis elanikud markeeritud rahvustunnusega gruppideks – *eestlased*, *venelased* –, supranatsionaalseteks gruppideks – *muulased* – või täpsustamata rahvusest gruppideks – *teisest rahvusest elanikkond*, *mitte-eestlased*. Ühte või teise rahvusesse või rahvusgruppi kuulumist markeerivad sõnad võivad üksikuna võttes olla neutraalsed, kuid asetavad teksti tervikuna siiski laiemasse rahvuslikul erisusel põhinevasse diskursiivsesse raami.

Tsitaat 1

See on savisaarelikult läbikaalutud samm, mis lähtub sellest, et iseseisvuse peame Kremlile kinni maksma. Viimane aga tähendaks venelastele kodakondsuse lubamist, liidutehaste väljaostmist, mõnede sõjaväebaaside jäämist, Kirde-Eestile eritingimuste andmist...

(Kas keskpartei haaras..., 1991: 2)

Tsitaat 2:

3. märtsi referendumile aga läheme koos kõigi muulastega, kuigi nendel N.Liidu kodanikena ei peaks olema õigust Eesti Vabariigi tulevikku otsustada.

(Olgem sellest..., 1991: 2)

Tsitaat 3:

On ju meie iseseisvus ikkagi kraadi võrra kehvem, kui oli nn sotsialismimaadel enne Berliini müüri lagunemist. Jääb teisest rahvusest elanikkond, jäävad sõjaväebaasid, jäävad liidutehased.

(Riigipööre..., 1991: 2)

Lisaks rahvuspõhisele eristamisele väljendavad tsitaadid 1 ja 2 ka nägemust eestlaste subjektiivsest õigusest otsustada, kes peaks iseseisva Eesti tuleviku otsustamisel kaasa rääkima – *õigus Eesti Vabariigi tulevikku otsustada* (tsitaat 2). Fraas *kinni maksuma* tsitaadis 1 kirjeldab muulastele kodakondsuse andmist kui teenet Nõukogude Liidu võimuaparaadile, mis kahjustaks sarnaselt teistele loetletud tegevustele iseseisva Eesti julgeolekut. Tsitaadis 3 hindab autor Eesti iseseisvust kvalitatiivselt nõrgemaks – *kraadi võrra kehvem* – kui nn sotsialismileeri kuulunud riikidel, sest Nõukogude okupatsiooni pärandina jääb siia muuhulgas arvukas võõrkeelne elanikkond. Kõrvutades muulasi keskvõimu kontrolli all olevate tööstuskomplekside ja sõjaväeüksustega, kujutab juhtkiri neid implitsiitselt ohuna Eesti iseseisvusele või vähemalt seda nõrgestava elemendina.

Oma-võõras dihhotoomiat väljendatakse ka isikuliste ja omastavate asesõnade kaudu – *meie, oma* – aga ka sõnakasutuses – *muulased, kolonistid*.

Isikulist asesõna *meie* kasutati tekstides reeglina kogu eestlaskonda hõlmavana. Ühelt poolt võis see olla mõeldud grupisisese ühtsuse tugevdamiseks, teisalt aga vihjas implitsiitselt, et on olemas ka vastanduv teine pool – *nemad* – kes kinnisesse eestlaste kogukonda ei kuulu.

Tsitaat 4:

Opsiooni pooldades on ka väidetud, et meie riigi tugevdamiseks on vaja võimalikult kiiresti kujundada enam-vähem püsiv kodanikkond. [...] Paraku unustatakse, et meil on juba olemas kodanikkond, mis suudab moodustada kõik vajalikud riigiorganid.

(Kas opsioon..., 1991: 2)

Tsitaat 5:

Tõsirahvuslasel võib muidugi tekkida tõrge a la mitte üht kummardust kolonistile. Ometi ei pääse me neist ei üle ega ümber ning peame seejuures väga arvestama avalikkuse tundlikkusega küsimustes, mida saaks kas või propagandistlikult serveerida kui inimõiguste rikkumist.

(Vähemusrahvuste..., 1991: 2)

Nii tsitaadis 4 kui 5 on isikuline asesõna *me(ie)* selgelt piiritletud eestlastega kui ühise identiteediga grupiga, mis vastandub abstraktsele „neile“. Tsitaadis 4 kasutatakse „meie“-

kujundit ka omandisuhet markeerivas tähenduses – *meie riigi* –, mis viitab eestlaste subjektiivsele omandiõigusele Eesti kui suveräänse riigi osas.

Okupatsiooniperioodil Eestisse elama asunud rahvusgruppe kujutati juhtkirjades võõrastena ka leksikaalsete strateegiate abil. Kõige tihedamini markeeriti teisi rahvusgruppe võõrastena sõnaga *muulane*, mis on etümoloogiliselt tuletatud sõnast *muu*, et tähistada eestlastest erinevaid rahvuseid. Eesti keele seletav sõnaraamat annab sõnale muulane vasteks *muust rahvusest isik* (EKSS, 2009) – analüüsitud tekstides kasutati sõna üldiselt kitsamas tähenduses, et tähistada vaid endise Nõukogude Liidu aladelt Eestisse immigreerunud rahvusgruppe. Lisaks markeeriti Nõukogude perioodil sisserännanud rahvusgruppide teistsugusust sõnadega *kolonist* ja *migrant*.

Tsitaat 6:

Koos muulastest kolonistidega 3. märtsi referendumile minnes ütlevad Eesti Vabariigi kodanikud sisuliselt jah-sõna ka nullvariandiga kodakondsusele.

(Sarikad kerkivad..., 1991: 2)

Tsitaat 7:

Tsaariajal koloniseerisid eestlased Venemaad, mitte vastupidi (vähemalt vastupidine tendents oli nõrgem).

(Diagnoos... 1991: 2)

Rahvusgruppide eristamise kõrval on üksikutes juhtkirjades kasutatud ka **kaasamise** mikrostrateegiat või vähemalt sellele viitavaid jooni. **Kaasamine** tähendab nende tekstide kontekstis eestlaste ja venelaste ning teiste Eestis elavate muulaste vähemusgruppide käsitlemist erinevate rahvustena, tunnistades samas vajadust ühiste ühiskondlike eesmärkide nimel koostööd teha. Selles lähenemises rahvusdiskursusele võib näha kodanikurahvusluse mõjutusi – siduv ei ole mitte etniline või keeleline taust, vaid riik, mille kodanikud (nende tekstide kontekstis tulevased kodanikud) isikud on ja mille heaolu ning areng kõigile korda peaks minema (Piirimäe, 2009: 15-16).

Tsitaat 8:

Selle nimel, et midagi lõpuks ometi liikuma lükata, on paljud nõus leppima isegi Eesti muulaste osalemisega meie poliitilises elus. [...] Üks on selge: mingeid rahvusi eristavat mitut värvi sedeleid, nagu mõned soovivad, ei tohi referendumil kasutada.

(Inimesed mures, 1991: 2)

Tsitaat 9:

Mis oleks tugevatele vähemusrahvustele kultuurautonoomia andmise poliitiline eesmärk Eesti Vabariigis kui rahvusriigis? Esmalt muidugi võita endale soodustuste andmisega võimalikult paljude kodanike lojaalsus. Anda mitte-eestlastele rahvuslik kindlustunne, mis ei tõukaks neid neile olemuslikult lähedasema võõrriigi teenistusse EV vastu.

(Vähemusrahvuste..., 1991: 2)

Tsitaat 8 puhul tasub tähelepanu pöörata, kuidas samas lauses esineb korraga nii **eristav** kui **kaasav** diskursiivne strateegia. *Meie poliitiline elu* viitab Eesti poliitilisele maastikule kui millelegi, mis on avatud vaid eestlastele, kuid teisalt väidab juhtkiri, et muutuste käivitamiseks võiksid referendumil¹ osaleda ka muulased. Resoluutsust lisab modaolverbi *tohtima* eitava vormi kasutamine.

2019. aasta juhtkirjad

2019. aasta juhtkirjades esinesid nii **eristav**, **ühendav**, **kaasav** kui ka **unikaalsust rõhutav** mikrostrateegia. Kui 1991. aasta juhtkirjades domineeris selgelt **eristav** mikrostrateegia ning teisi leidis vaid üksikutes tekstides või ei esinenud üldse, siis 2019. aasta juhtkirjade tulemused näitavad mõnevõrra teistsugust mustrit. **Eristavat** mikrostrateegiat esines endiselt kõige rohkem, 23 tekstis, kuid koguni 19 tekstis leidis **ühendavale** mikrostrateegiale viitavaid

¹ 3. märtsil 1991 korraldati rahvahääletus Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise küsimuses

diskursiivseid elemente. Kahes juhtkirjas konstrueeriti rahvust läbi **unikaalsuse rõhutamise** ning ühes läbi **kaasamise**.

Eristav mikrostrateegia ilmnes leksikaalsel tasandil peamiselt läbi rahvust markeeriva sõnavara kasutamise. Mõtlen selle all eeskätt sõnu *eestlane* ja *venelane*, aga ka mõne konkreetse rahvusidentiteedi elemendi tekstis eraldi välja toomist Eesti elanike kategoriseerimiseks: *vene-/muukeelne elanikkond*.

Tsitaat 10

[...] Eestis ei käi eesti- ja venekeelne kooliharidus ühte sammu. Seda näitavad kõikvõimalikud uuringud, eestlaste ja venelaste erinevad vastused igasugustele küsimustele, sellele osutab ka erinev valimiskäitumine ning sageli vastandlikud ootused valitsusele või ühiskonnale tervikuna.

(Juhtkiri: nurjatu probleem, 2019)

Tsitaat 10 markeerib rahvuspõhist eristust seejuures mitte ainult leksikaalsel tasandil, vaid ka viidates uuringutele, mille järgi kaks rahvust eristuvad nii sotsiaalses kui ühiskondlikus käitumises üksteisest. Kuigi tekstist ei selgu, millistele uuringutele juhtkiri viitab, kujutab tsiteeritud tekstiosa eestlasi ja venelasi selgelt eristuvate rahvustena, mis kohati üksteisele isegi vastanduvad.

Tsitaat 11

Isegi kui vabaajategevused on eestlastel ja venelastel üldjoontes sarnased, ei too see veel kaasa omavahelist suhtlemist. Ja on ka täiesti loomulik, et me kõik käime läbi ja räägime ikka eelkõige nende inimestega, keda me hästi tunneme, mitte võhivõõrastega.

(Juhtkiri: kaks kõrtsi..., 2019)

Tsitaat 12

Peaminister Jüri Ratas on valijaid nädalapäevad harjutanud mõttega, et jääb valitsusjuhiks ka edaspidi, kuid et tsentri lähedale hoidva Reformierakonna asemel saab valitsus Isamaa ja EKRE näol rõhutatult rahvuslikuma tooni. Tõsi, selles on veenmata ka veel Keskerakonna enda muukeelset valijat esindav tiib.

(Juhtkiri: millest räägib..., 2019)

Ühendav mikrostrateegia väljendus leksikaalsel tasandil reeglina läbi Eesti riigi kui elanikkonda ühendava elemendi markeerimise: *Eesti rahvas, Eesti inimesed, Eesti sõdurid*. Territooriumi kui ühisosa rõhutamise kaasab rahvusdiskursusesse kõik Eestis elavad inimesed, hoolimata nende emakeelest ja etnilisest kuuluvusest.

Tsitaat 13

Esialgu on meie ühistes kätes võime otsustada, kes asub juba mõne nädala pärast valitsust moodustama. Ja kellega. Sest võitku milline poliitiline jõud tahes, võiks just eilne pidupäev aidata meil meeles hoida ühte olulist põhimõtet: maailmavaatelist erinevuste taga on kõigi Eesti inimeste – olgu nad siis poliitikud või mitte – soov ehitada üheskoos parem Eesti.

(Juhtkiri: tagasi kampaaniarutiini, 2019)

Tsitaat 14

Kõige vähem on tarvis kasutada ajaloo prügimäel vedeleivate režiimide ja ideoloogiate loodud meetodeid ja vahendeid. Lõppude lõpuks oleme kõik üks Eesti rahvas ning pole tähtis, milliseid erakondi või poliitikuid keegi valis.

(Juhtkiri: ärge mängige..., 2019)

Tsitaat 15

Oleme riigi ja ühiskonnana otsustanud, et vajame Kaitseliitu ning ajateenistust ja kaitseväge. Meil on neid organisatsioone ja nendega seotud inimesi – ajateenijaid, reserv- ja tegevväelasi – tarvis. Nad on meie julgeoleku nurgakivi. Eesti sõdurid peavad saama parima võimaliku väljaõppe, kuid, jällegi, praktikat ei asenda miski.

(Juhtkiri: valmis olla..., 2019)

Tsitaadis 15 väljendub riigi kui kõiki Eesti elanike ühendava elemendi sisu kahel erineval tasandil. Esiteks läbi ühiseks elupaigaks oleva territooriumi ning teiseks läbi riigi kui institutsiooni püsimisse panustamise: kaitseväes, seal hulgas välismissioonidel, teenib ka vene päritolu Eesti kodanikke. **Ühendav** mikrostrateegia arvestab selles näites niisiis muudest rahvusliku identiteedi elementidest tähtsaimaks lojaalsust riigile.

Unikaalsust rõhutav mikrostrateegia väljendus juhtkirjades läbi eestlastele kui rahvusgrupile omaste ja oluliste sümbolite mainimise ja nende rahvusidentiteediga seostamise.

Tsitaat 16

Kui me sellele ka just iga päev ei mõtle, on Jannsen ometi osa meie suurematest ja väiksematest tseremooniatest, kui laulame Eesti hümni. [...] Ometi on see viis ja sõnad meil kõigil südames ning vaevalt küll me kunagi oma Eesti hümni muutma hakkame.

(Juhtkiri: 200 aastat..., 2019)

Tsitaat 17

See on terve ühiskonna jaoks valiku ja otsustamise koht, mida ei maksa võtta liiga kergelt, sest lisaks sellele, et laulupidu on paljude eestlaste jaoks oluline ühtekuuluvustunnet tekitav sündmus, on see ka Eesti märk, meie sümbol.

(Juhtkiri: Eesti julgeoleku..., 2019)

Nii tsitaadis 16 kui 17 väljendab **rahvuslikku unikaalsust** nii leksikaalsel tasandil sümbolite nimetamine kui ka omastavate asesõnade abil nende sidumine rahvusliku identiteediga: *oma Eesti hümni; Eesti märk, meie sümbol*. Sümbolite olulisust rahvusliku identiteedi konstrueerimisel on rõhutanud ka Billig banaalse rahvusluse mõistet selgitades (Billig, 1995: 40).

4.1.2 Põlistav strateegia

Wodak *et al* järgi kasutatakse põlistavat strateegiat ohtu sattunud rahvusidentiteedi säilitamiseks, toetamiseks ja kaitsmiseks. Selle alla kuuluvateks mikrostrateegiateks võivad olla järjepidevuse rõhutamine, ühise ohu mainimine ning reljeefsete võrdluste kasutamine (nii-öelda must-valge perspektiiv) (Wodak jt, 2009: 33, 39-40). Tabel 3 näitab põlistava strateegia mikrostrateegiate esinemissagedust mõlema uuritud aastakäigu lõikes.

Tabel 3. Põlistava strateegia mikrostrateegiate jaotus

	Järjepidevuse rõhutamine	Ühine oht	Reljeefsed võrdlused
1991	10	8	0
2019	6	0	0

1991. aasta juhtkirjad

Nii tekstitasandi analüüs kui ka tekstide laiemasse sotsioliitilisse konteksti asetamine näitab, et 1991. aastal avaldatud Postimehe juhtkirjades esinesid kümnes **järjepidevuse** ning kaheksas **ühise ohu** mikrostrateegiad (kahes juhtkirjas esinesid mõlemad). Paljudes uuritud juhtkirjades olid need kombineeritud **konstrueeriva** strateegia mikrostrateegiatega.

Sõnavara tasandil viidati rahvuslikule **järjepidevusele** läbi relvakonfliktide, kus eestlased kui rahvas või Eesti kui riik on enda sõltumatust vallutajate vastu kaitsnud. Uurides juhtkirju 1991. aasta sotsioliitilises kontekstis, võib tekstides näha paralleelide tõmbamist nii vabadusvõitluse, Vabadussõja kui ka 1940. aasta sündmustega. Nii väljendati ettekujutust Laulva Revolutsiooni lõpptulemuse, s.o vabaduse, iseseisvuse osas, mis taastaks Nõukogude okupatsiooniga katkenud riikliku järjepidevuse.

Tsitaat 18:

Tuntud loosung „Enne rikkaks, siis vabaks!“, mida ka mitmed elukogenud väliseestlased meile vabadusvõitluse alguses soovitasid, vilistati Eestis rahvarinde algatusel kohe välja.

(Selge on ainult..., 1991: 2)

Tsitaat 19:

Olenemata sellest, milline on meie vahekord nüüd või tulevikus Moskvaga, peab rahvas ennast siiski elus hoidma, toitma ja katma. [...] Eesti rahvas ei oleks oma Vabadussõdagi võitnud, kui tal ei oleks olnud majanduslikult korralikku tagalat, samuti majanduslikku huvi sõdimiseks [...].

(ibid)

Tsitaat 20:

Kas ei olnud Konstantin Pätsi üks vigadest seegi, et ta ei tahtnud 1940. aasta ärevatel päevadel rahvast ärevusse ajada ning jättis paljutki informatsioonist oma kabineti seinte vahele. Nüüd peaks see olema teisiti.

(Peaülesanne on..., 1991: 2)

Järjepidevuse mikrostrateegia kaudu konstrueeritakse uuritud juhtkirjades eestlust läbi Eesti kui rahvusriigi, s.o eestlaste jaoks eksisteeriva riigi, õigusliku järjepidevuse rõhutamise. Periood Vabadussõjast kuni 1940. aastani oli eestlaste kui rahvuse jaoks kogu senise ajaloo vältel kõige turvalisem ja kindlam, sest seda kaitses iseseisev riik ja selle võimustruktuurid. Riikliku järjepidevuse ennistamise toetamise kaudu kannavad juhtkirjad implitsiitselt edasi ka eestlaste kui rahvuse keskset positsiooni selles riigis. Õigusliku järjepidevuse seostamist rahvusriikliku traditsiooni jätkamisega võis näha ka iseseisvumise taastamise järgses poliitilises diskursuses, eeskätt Eesti Kongressi retoorikas (Pettai, 2010: 159-160).

Tsitaadis 18 tõmmatud paralleeli vabadusvõitlusega võib tõlgendada nii läbi riikliku suveräänsuse perspektiivi kui ka rahvuste vahelise konflikti. Ajalooliselt tekitab sõna *vabadusvõitlus* konnotatsiooni muistse vabadusvõitluse ja selle kaotusega, mis lõpetas eesti muinasühiskonna senini küllaltki autonoomse elukorralduse ning tõi kaasa võõra keele ja kultuuriga vallutajate ekspansiooni praeguse Eesti aladele. Epiteet *vabadus* tähistab selles tsitaadis seega nii territoriaalset suveräänsust kui ka eestlaste kui rahvuse vabadust ise enda elukorralduse üle otsustada.

Tsitaadid 19 ja 20 väljendavad **järjepidevuse** mikrostrateegiat läbi didaktiliste paralleelide tõmbamise kaasaegse poliitikakujundamise ja esimese Eesti Vabariigi pöördeliste hetkede õppetundide vahele. Mõlema näite puhul on teksti autori eesmärk juhtida tähelepanu teatud fookuspunktile, mis vastavalt lõi tingimused või hukutas iseseisva Eesti Vabariigi. Mõlemad tsitaadid kinnistavad ideed Eesti riiklikust järjepidevusest ning taoliste manitsuste eesmärk on selgelt hoida poliitikakujundajaid riikliku järjepidevuse taastamise kursil. Tsitaat 19 põimib seejuures omavahel nii **konstrueeriva** kui **põlistava** strateegia, kujutades Vabadussõda läbi omastava asesõna *oma* eksklusiivselt eestlastele kuuluvana.

Järjepidevust rõhutavaid semantilisi elemente võib juhtkirjades näha ka rahvuste nimetamisel ja tähistamisel. **Konstrueeriva** strateegia üks väljundeid oli oma-võõra dihhotoomia kujutamine, mida väljendati uuritud juhtkirjades kas sisserännet tähistava leksikaalse konstruktsiooni abil: *kolonist* (tsitaat 6) või abstraktse teistsuguse päritolu markeerimise kaudu, näiteks *muulane* (tsitaat 2). Seejuures eristatakse eestlastest just nimelt Nõukogude perioodil, s.o. ajal, kui Eesti oli okupeeritud, Eestisse rännanud isikud. **Järjepidevuse** mikrostrateegia abil ei konstrueerita seega niivõrd rahvuslikku identiteeti kui sellist, vaid legitimeeritakse rahvusgruppide õigust iseseisvuse taastanud Eesti vabariigi ühiskondlikku ellu sekkuda.

Rahvusgrupi füüsiline elukoht ei pruugi **järjepidevuse** mikrostrateegiast lähtudes üldse tähtsust omada. Nii näiteks loetakse tsitaadis 21 ja 22 eestlaste diasporaad selgelt „omade“ hulka, hoolimata faktist, et paljud sinna kuuluvad inimesed ei olnud Eestis käinud ligi pool sajandit või olid üldse välismaal sündinud.

Tsitaat 21:

Teine isikutunnistustega seotud delikaatne küsimus on muidugi raha ning väliseestlased, kellelt see raha tuleb. Suur osa eksiileestlasi pole kindlad, kas meie tegemata ja olemata asjade rivis on just isikutunnistused need, millele tuli prioriteet anda.

(Eesti kongressi..., 1991: 2)

Tsitaat 22:

Sama puu oks on ka skandaalihõnguline tunnustuse taotlemine praegusele valitsusele. Iseäranis paksu verd tekitas see samm ookeani taga elavate eesti pagulaste seas.

(Sarikad kerkivad..., 1991: 2)

Väga suur osa välismaal elavaid eestlasi oli sunnitud kodumaalt lahkuma Teise maailmasõja sündmuste tõttu, eriti 1944. aastal Nõukogude repressioonide kartuses. Nende saatuse on seega vahetult seotud Eesti riikliku järjepidevusega, mille Nõukogude okupatsioon katkestas. Järjepidevuse printsiibist lähtudes ei määra väliseestlaste rahvuslikku kuuluvust uuritud juhtkirjades mitte nende kodakondsus või elukoht, vaid isiklik või päritolu kaudu edasi kanduv side iseseisva Eesti Vabariigiga. Väliseestlaste asetumist rahvusdiskursuses „omade“ poolele kinnitab ka see, et juhtkirjades üldse nende seisukohti, isegi kriitikat, poliitiliste protsesside osas kajastati, samas kui Eestis elava venekeelse vähemuse positsioonilt ei arutle sündmuste üle üksi juhtkiri.

Leksikaalselt kasutatakse tekstides välis- ja kodueestlaste kui gruppide eristamiseks epiteete *välis-* ja *eksiil-*, lisaks algsele lahkumispõhjusele viitav *pagulane*, s.o poliitilistel põhjustel pakku läinud isik. Vajadus väliseestlaste Eestist eemalolekut või selle põhjust eraldi markeerida viitab mõningasele sisemisele heterogeensusele eesti rahvusdiskursuses.

Ühise ohu mikrostrateegia lähtub tõdemusest, et eestlust ähvardab oht ning sellele on vaja mingil kujul reageerida, et kindlustada rahvuse jätkusuutlikkus. Sellel on teatud ühisjooned **konstrueeriva** strateegia alla kuuluva **eristamise ja välistamise** mikrostrateegiaga, mille kaudu kujutati venekeelset vähemust võõra ja Eesti ühiskonda sisse tunginud grupina. Kohalike, peamiselt vene rahvusest ja Nõukogude okupatsiooniperioodil Eestisse saabunud muulaste ohuna kujutamine on selgitatav rahvuslike tragöödiatega nagu küüditamised, KGB repressioonid ning eestimeelsete teisitimõtlejate tagakiusamine. Okupatsiooniperiood tervikuna oli eestlaste jaoks kultuuriline trauma, mis ühelt poolt tugevdas grupisest ühtsust, teisalt aga suurendas vastandumist võõrastega, kes gruppi ei kuulunud või keda nähti toimunu eest vastutavatena (Aarelaid-Tart 2010: 38). Nõukogude okupatsiooni mõju muulaste ohuna kujutamisele mainib ka Hobsbawm, kes nimetab muulaste kui „võõraste“ süüdistamist

mineviku tragöödiates postkommunistliku rahvusidentiteedi keskseks elemendiks (Hobsbawm, 1990: 174).

Keskendun siinses arutelus tekstidele, kus **ohuna** on kujutatud mujalt Nõukogude Liidust Eestisse elama asunud vene keelt kõnelevaid isikuid, sest just see vastandumine võimaldab põhjendada eestluse kaitsmiseks tehtavaid samme ja rahvusidentiteeti tugevdada.

Tsitaat 23:

Poole sajandi jooksul Eestisse elama asunud 600 000 muulast on liidulepingu kõrval eestlaste teine hirmupunkt. Kõige kurvem on seejuures, et me nendest peaaegu midagi ei tea.

(Olgem sellest..., 1991: 2)

Tsitaat 24:

Eestis on ligi 100 000 vaevuaimatava rahvustundega hilismigranti ja umbes 300 000 muulasest koosnev soo, kelle vaated on varmad muutuma [...]. Mida teha kümnete tuhandete töötutega, selle kiiresti lumpeniseeruva massiga? Nälgiv ja pidetu võõrtööliste vägi ei ole mingi golfklubi.

(Sarikad kerkivad..., 1991: 2)

Tsitaat 25:

Venelased, kes ähvardavad Eestis „kõigi nende käsutuses olevate vahenditega“ juba tänasest alates kehtestada oma korra, ei hooli rahvuslikust väärikusest. Ajal, mil nende endi emamaa on näljas, on nad valmis tõstma käe Eestimaa vastu, kus on suudetud tulijaid toita ka kõige kehvemal ajal.

(Kas Mihhail Gorbatsšov..., 1991: 2)

Tsitaat 24 kirjeldab venekeelseid sisserändajaid üsnagi halvustavas toonis proletariaadina – *võõrtööliste vägi* –, keda ei seo Eestiga rohkem kui töökoht. Juhtkirja autor näeb muulastes, keda Kreml võib oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks majanduslikult mõjutada, julgeolekuohtu Eestile ja eestlastele. Sama juhtkirja lõpus (tsitaat 26) võimendatakse ohukuvandit veelgi:

Tsitaat 26:

Kõik ettevõtmised, mis võivad süvendada eraldatust ja suurendada pingeid, tuleks praegu pooleli jätta või edasi lükata. [...] Küll aga tuleks luua valijate register, lojaalne politsei ja korralik kaitsevägi. Neid võib meil juba õige pea hädasti vaja minna.

(Eesti riigi saatus..., 1991: 2)

Implitsiitselt vihjab autor viimases lauses võimalikule kodusõjale, kus rindejoon kulgeks rahvuste põhisel: ühel pool eestlased (autor tähistab seda isikulise asesõnaga *meil*) ja teisel muulased.

Tsitaat 25 kujutab samuti venekeelset elanikkonda potentsiaalse **ohuna** Eestimaa vastu. Eestimaa tähistab selle juhtkirja kontekstis lisaks territooriumile selgelt ka siinset põlisrahvast, eestlasi. Umbisikulise tegumoe kaudu väljendatud võõraste abistamine – [...] *kus on suudetud tulijaid toita* – on eraldi välja toodud selleks, et markeerida venekeelse elanikkonna tänamatust eestlaste vastu, kes neid rasketel aegadel siiski enda maale vastu võtsid. Lisaks ohuna kujutamisele rõhutatakse venelaste kokkukuuluvust Vene riigiga ehk *nende endi emamaa*[ga]. Leksikaalsel tasandil ilmneb venelaste rahvusliku identiteedi seostamine Vene riigiga muuhulgas metafooris *emamaa*, mis on venekeelse *родина* otsene vaste.

2019. aasta juhtkirjad

2019. aasta valimis väljendati **põlistavat** strateegiat vaid läbi **järjepidevuse** mikrostrateegia, mida esines kuues tekstis. Erinevalt 1991. aasta juhtkirjadest ei sisaldanud 2019. aasta valim ühtegi teksti, kus vene rahvusest elanikke oleks kujutatud ohuna.

Tsitaat 27

Lääne-Euroopa riikidel on igati põhjust mõelda briti rahvale ajaloolise tänutundega. Meie oleme tänulikud praegu Eestis tegutsevatele brittide üksustele ning meenutame saja aasta möödumist Vabadussõja sündmustest, mil brittide merevägi meile appi tõttas.

(Juhtkiri: eestlaste unistuste..., 2019)

Vabadussõja võit lõi eeldused riiklike struktuuride loomiseks, mida on rahvusliku liikumise peamiseks eesmärgiks nimetanud ka Lokk (2015: 70). Briti mereväe toetuse eestlastele – *meile appi tõttas* – üldiselt Brexitle keskenduvast tekstis rõhutamine väljendab tähtsust, mida juhtkirja autor Vabadussõjale omistab. Asesõna *meie* viitab selles näites selgelt eesti rahvusidentiteeti kandvatele inimestele, kes jagavad nägemust Vabadussõjast kui eestlaste rahvuslikku positsiooni kindlustavast sündmusest. Samuti viitab Vabadussõja esiletõstmine Eesti riigi ja selle loomise aluseks olnud rahvusliku liikumise ajaloolisele järjepidevusele.

Tsitaat 28

On hädavajalik, et iga eestlane tunneks end kodus peremehena. Just aktiivsest kodanikust sõltub tema kogukonna tervis ja seekaudu kogu Eesti heaolu. [...] Saja aasta eest näitasid noore vabariigi pojad ja tütreid, kuidas sügav soov omaenda kodus ise otsustada võib viia võiduni ka kõige suurema vastase üle.

(Juhtkiri: peremees omal maal, 2019)

Tsitaat 28 kasutab riigi ja rahvuse kirjeldamisel erinevaid metafoore. Eesti riiki kujutatakse *koduna* ning eestlasi *noore vabariigi poegade ja tütaradena*. Perekonnale viitava sümbolismi kaudu kirjeldatakse ka Vabadussõda – soov enda kodus, s.o Eestis, ise asjade üle otsustada. Lisaks **põlistavale** strateegiale esineb näites ka **konstrueeriva** strateegia **eristav** mikrostrateegia, mida väljendab eestlase koduse peremehetunde nägemine *hädavajalikuna*. Ka see tuleb kodu-metafoorist: peremehi saab majas olla vaid üks ning juhtkirja autor näeb, et see peaks olema eestlane.

Tsitaat 29

Tänasega saab läbi Eesti Vabariigi juubeliaasta. Sellega keerame riigi ja rahvana oma ajaloos uue lehekülje. Peoaastal meenutasime, elasime uuesti läbi ja rekonstrueerisime sündmusi, mis viisid sajandi eest eestlaste riigi sünnini.

(Juhtkiri: meil on põhjust..., 2019)

Järjepidevuse mikrostrateegia väljendub tsitaadis 29 eeskätt fraasis *viisid sajandi eest eestlaste riigi sünnini*. Kontekstuaalselt keskendub juhtkiri Eesti Vabariigi sajanda juubeli saabumisele, mis taastoodab rahvuslikku identiteeti läbi sellele väga olulise poliitilise iseseisvuse saavutamise. Rahvuslike tähtpäevade tähistamist rahvusliku identiteedi konstrueerimise meetodina kirjeldab ka Billig (1995), kelle järgi on see üks banaalse rahvusluse esinemisvorme.

Selleski näites esineb lisaks **põlistavale** ka **konstrueeriva** strateegia **eristav** mikrostrateegia: Eestit kirjeldatakse eksklusiivselt eestlaste riigina, s.o rahvusriigina.

4.1.3 Õigustav strateegia

Õigustavat strateegiat rakendatakse reeglina mingi minevikus toimunud rahvusliku identiteedi oluliseks osaks oleva sündmuse õigustamiseks. Seda väljendavateks mikrostrateegiateks võivad olla **süü tõrjumine**, **marginaliseerimine** või **legitimeerimine/delegitimeerimine** (Wodak jt, 2009: 33, 36-37).

Uuritud juhtkirjades **õigustavat** strateegiat ei esine. Seda võib seletada Eesti vaid paarikümneaastase omariikluse perioodiga, mille kestel eestlased ise poliitilisi, s.h. rahvusküsimusi puudutavaid otsuseid said vastu võtta. 1991. aastal sisuliselt puudusid Eesti ajaloos episoodid, kus eestlased oleksid mõnda teist rahvast osaliselt või tervikuna poliitilise või juriidilise kontrolli all hoidnud (v.a. 1918-1940 iseseisvas Eesti vabariigis elanud vähemusrahvused), näiteks nii nagu koloniaalimpeeriumid seda tegid, ehk puuduvad sündmused, mis võiks vajada õigustamist. Rõhutud olemine ja enda olemasolu eest võitlemine oli eestlaste identiteedi osa olnud sajandeid (Lauristin & Vihalemm, 2004: 15), mida toetas ka Nõukogude okupatsiooni mõju: eestlaste osakaal oli assimileeriva rahvastikupoliitika tulemusel Eestis mitmekümne protsendi võrra vähenenud.

4.1.4 Muundav strateegia

Muundava strateegia eesmärk on vahetada juba omaks võetud rahvuslik identiteet teise, väljakujunemisfaasis oleva identiteedi vastu. **Muundava** strateegia alla kuuluvad mikrostrateegiad on näiteks **eripalgelisuse soodustamine/vähendamine**, **autonomiseerimine**, **dissimilatsioon**, **muutuste propageerimine** (*ibid*, 33, 40-41). Tabel 4 näitab muundava strateegia mikrostrateegiate esinemissagedust mõlema uuritud aastakäigu lõikes.

Tabel 4. Muundava strateegia mikrostrateegiate jaotus

	Eripalgelisuse soodustamine/vähendamine	Autonomiseerimine	Dissimilatsioon	Muutuste propageerimine
1991	2	0	0	1
2019	2	1	0	0

1991. aasta juhtkirjad

Muundavat strateegiat kasutati uuritud juhtkirjades üksikutel juhtudel. Kahes juhtkirjas esineb **eripalgelisuse soodustamise** mikrostrateegia ning ühes **muutuste propageerimise** mikrostrateegia. Strateegia vähest esinemist võib selgitada Nõukogude repressioonide ja venestamispoliitika värske kogemusega, mille eesmärk oli samuti eestlaste ja kõigi teiste Nõukogude Liidus elavate rahvaste rahvusidentiteedi ümberkujundamine ja sidumine ühise Nõukogude tuumaga (Raag, 2010: 107; Raudsepp, 2012: 183). Palju olulisemana nähti väljakujunenud identiteedi hoidmist ja tugevdamist, mille tõestuseks olen eelnevalt ka mitmeid näiteid toonud.

Tsitaat 30:

EV ajal võisid näiteks sakslased ja venelased Eesti valitsusega asjaajamisel kasutada oma emakeelt. See omakorda nõudis vastavat kvalifikatsiooni ka valitsusametnikelt. Paatoslikult, aga mitte liialdatult öeldes on kultuurautonoomia kõrgeim võrdõiguslikkuse vorm vähemusele või sisserändajatele.

(Vähemusrahvuste..., 1991: 2)

7. mail 1991 avaldatud juhtkirjast pärineb ka varasemalt viidatud tsitaat 9, mida võib samuti näha **eripalgelisuse soodustamise** mikrostrateegiana. Juhtkirja keskne idee on vähemusrahvustele kultuurautonoomia andmine, mille poolt argumenteerimisel lähtub autor nii humanistlikest põhimõtetest kui poliitilistest kaalutlustest.

Tsitaat 31:

ON VAIELDAMATU TÕSIASI, ET MUULASTEL EI OLE PRAEGU EESTIS HEA ELADA. [...] Selge on aga see, et eestlastegi kohus on nende olukorda kergendada. Ja kavalus on see, kui seda teeme tõesti meie, aga mitte venelastele appi ruttav Moskva.

(*ibid*)

Tsitaat 30 puhul tasub tähelepanu pöörata ka autori viitele 1925. aastal vastu võetud vähemusrühvuste kulturomavalitsuste seadusele, mis seob läbi järjepidevuse konstruktsiooni **muundava** diskursiivse strateegia **põlistava** strateegiaga. Iseseisva Eesti Vabariigi ajal kehtinud olukorra taastamine oli riikliku järjepidevuse põhimõtet järgivale grupile tõenäoliselt vastuvõetavam kui uus juriidiline eristaatus vähemusrühvustele.

Tsitaat 31 eristab küll muulased ja venelased (autor kasutab neid sünonüümidenäna) selgelt eestlastest, kuid tugevalt laetud leksika (*kohus*) ning läbivate suurtähtede kasutamine muulaste ebakindlale ühiskondlikule positsioonile osutamises näitavad selle juhtkirja puhul selgelt liberaalsemat raamistust ja rohkem n.ö avatud rahvuslusele viitavat hoiakut, kui enamikus teistes uuritud tekstides.

2019. aasta juhtkirjad

2019. aasta juhtkirjade valimis esinenud **muundava** strateegia näited jagunevad kaheks **eripalgelisuse vähendamise** ning üheks **autonomiseerimise** mikrostrateegiaks.

Tsitaat 32

Teisisõnu, eestlased on aina jõukamad. Viimase kümnendiga on palgad kahekordistunud ja inimestel jääb üle aina rohkem raha, mida kulutada. Kuid see ei tähenda, et selle võrra ostetakse rohkem toitu või riideid.

(Juhtkiri: vähem asju..., 2019)

Rahvust markeeriv sõna *eestlased* tundub esmapilgul viitavat **eristavale** strateegiale, kuid juhtkirja laiemat konteksti vaadates omistatakse siin sõnale palju inklusiivsem mõõde. Juhtkiri arutleb Eesti elanike ostujõu suurenemise üle ja tugineb kaubanduskeskuste ja e-kaubanduse statistikale. Info esitatakse puhtalt kvantitatiivsel kujul, arvestades kõiki kliente hoolimata nende sotsiaalsest, rahvuslikust või muust taustast. Arvestades, et juhtkiri ei adresseeri üheski kohas rahvuspõhiseid erinevusi statistilistes andmetes, viitab *eestlased* tegelikult mitte

eestlastele kui ühist rahvuslikku identiteeti jagavale grupile, vaid isikutele, kes elavad püsivalt Eestis, külastavad siinseid kaubanduskeskusi ja ostlevad kohalikes e-poodides. Seega hõlmab sõna *eestlased* siinses kontekstis kõiki Eesti elanikke, seal hulgas nii vene- kui muudest rahvustest isikutest.

Tsitaat 33

Samal ajal on eestlaste keskmine palk juba ligi 1400 eurot (ja ka mediaanpalk üle 1100 euro). Viie aasta eest oli keskmine palk veel alla tuhande euro. Soomeni on veel mõistagi omajagu minna, kuid näiteks juba mõnda aega on Eesti migratsiooni sihtriik.

(Juhtkiri: meil on läinud..., 2019)

Tsitaadis 33 tähistab sõna *eestlased* samuti laiemat hulka Eesti elanikest kui ainult eestlaste rahvuslikku identiteeti jagav osa elanikkonnast. Keskmise töötasu arvutamisel ei võeta arvesse isiku rahvuslikku kuuluvust, sest see ei annaks adekvaatset pilti kogu tööturul toimuvast. Juhtkiri tervikuna arutleb Eesti majanduse käekäigu ja võimalike tulevikustsenaariumite üle, rahvuslikul identiteedil põhinevaid erisusi või spetsiifilist fookust tekstis ei esine. Sellest lähtuvalt võib väita, et ka siin on sõna *eestlased* kasutatud kõiki Eesti elanikke, mitte vaid eesti rahvusidentiteeti kandvat gruppi markeerivana.

Tsitaat 34

Või miks talusid narvakad kogu «võrdse õigluse» jutule vaatamata kasvõi ainuüksi seda, et suhteliselt vaese linna kommunaalfirma juht sai «üle mõistuse» (endise Narva linnaapea sõnad) suurt palka?

(Juhtkiri: narvakad..., 2019)

Autonomiseerimise mikrostrateegiat väljendab tsitaadis 34 toponüümist Narva tuletatud *narvakad*, konstrueerides rahvusidentiteedi asemel regionaalset identiteeti. Regionaalne identiteet seob kandjaid ainult mingi piirkonnaga ning on mõnevõrra inklusiivsem kui rahvuslik identiteet. Näiteks võib ennast *narvakaks* lugeda iga Narva elanik, aga ka seal varem elanud, kuid ära kolinud inimene. Selles juhtkirjas võimaldab see ilma rahvuslikku erisust rõhutamata adresseerida Narva elanikke ning omistada neile teatavat autonoomsust kohaliku elu korraldamisel.

4.1.5 Lammutav strateegia

Lammutava diskursiivse strateegia eesmärk on olemasoleva rahvusliku identiteedi osaline või täielik lõhkumine, seejuures tavaliselt ilma alternatiivset mudelit välja pakkumata. Mikrostrateegiatena kuuluvad siia alla **diskrediteerimine**, **eripalgelisuse rõhutamine**, **assimilatsioon** ja **dissimilatsioon** (Wodak jt 2009: 33, 42).

Rahvuslikku identiteeti **lammutavat** strateegiat uuritud juhtkirjades ei esinenud. Sarnaselt **muundava** strateegia vähestele esinemisele võib seda selgitada Nõukogude okupatsiooni (järel)mõjuga, kui eesti rahvusidentiteedi hoidmine kujunes üheks protestimeetodiks üldise venestuspoliitika vastu (Vetik, 2012: 22). Eestlaste rahvusidentiteet oligi Laulva Revolutsiooni ja sellest alguse saanud iseseisvuse taastamise keskseid elemente, mille najal loodi rahvaalgatuse korras ka iseseisvuse taastamise ettevalmistamises olulist rolli mänginud Eesti kodanike komiteed (Lauristin & Vihalemm, 2020: 37). Ka hilisemates uurimustes on välja toodud Eesti riigi kui institutsiooni olulist rolli eestlaste identiteedis (Lokk, 2015: 215). Üldist konteksti arvestades on seega mõistetav, et rahvusidentiteedi **lammutamise** asemel keskenduti juhtkirjades selle tugevdamisele ja põlistamisele nagu kinnitavad ka vastavates alapeatükkides toodud tekstinäited.

4.2 Diskursiivsed hinnangud rahvuslusele

Esitan järgnevalt ülevaate valimisse arvatud tekstides rahvuslusele kui ideoloogiale antud hinnangutest. Hinnangud olen tuvastanud kriitilise diskursusanalüüsi meetodit kasutades tekste analüüsides nii tekstuaalsel, tekstilooma protsessi tasandil kui ka teksti ümbritseva sotsiaalse konteksti tasandil. Toon järgnevalt aastate lõikes välja olulisemad trendid koos tekstinäidetega, mis võimaldavad saada ülevaate hinnangutest koos võimalike tõlgendustega nende tausta osas.

1991. aasta juhtkirjad

Rahvuslus kui ideoloogia ilmnes 1991. aasta juhtkirjades peamiselt läbi rahvuspõhise rollijaotuse ühiskonnas. Eestlastel kui domineerival rahvusgrupil nähti subjektiivset õigust määrata iseseisvuse taastanud Eesti ühiskonnakorraldust ja tulevikku puudutavad küsimused –

sellega positsioneeriti eesti rahvusidentiteeti kandvaid isikuid hierarhiliselt kõrgemalt kui teisi, eeskätt venekeelseid, vähemusrahvuseid, kes iseseisvuse taastamise perioodil Eestis elasid. Läbi eestlaste subjektiivse õiguse sõnastamise riigi tuleviku korraldada toetasid tekstid implitsiitselt ka rahvuslust kui ideoloogiat, mis eelistab ühte rahvuslikku gruppi kuuluvaid isikuid teisele. Seda väljendab näiteks tsitaadis 2 sisalduv fraas [...] *muulastega, kuigi nendel N. Liidu kodanikena ei peaks olema õigust Eesti Vabariigi tulevikku otsustada*. Modaalverb *pidama* väljendab seejuures juhtkirja autori subjektiivset arvamust kodakondsusreferendumil osalemise õigsuse kohta, mitte absoluutset juriidilist hinnangut. Rahvusluse ja subjektiivse õiguse side ilmneb ka järgnevas tsitaadis: *Paraku on valimised ukse ees, ja pinguta kuidas tahad, nii lõdvaks ei saa sidet riigi ja inimese vahel kuidagi lasta, et iga Ivan võiks Jiiri ja Mari asemel siia valima tulla* (Kodakondsus tennisepalliks, 1991: 2). Siingi väljendub autori hinnang modaalverbis – *saama* –, millega väljendatakse vastusseisu n.ö pehmele kodakondsusseadusele. Nimekujud *Ivan*, *Jiiri* ja *Mari* kujutavad isikustatud kujul vastavalt vene ja eesti rahvuse esindajaid, kellest esimesele ei pea juhtkiri automaatselt Eesti kodakondsuse andmist õigustatuks.

Kui eelmises lõigus toodud näide pooldab Brubakeri tüpologia alusel pigem sunniviisilist rahvustamist, siis leidub ka neid juhtkirju, kus võetakse seisukoht induktiivse rahvustamise toetuseks. See väljendub näiteks fraasis *On põhjust loota, et korralik ja mõlemale poolele tulus kultuurautonoomia seadus integreeriks venelasi palju rohkem kui praegu välja pakutud [...] Narva erimajanduspiirkond* (Vähemusrahvuste..., 1991: 2). Brubaker kirjeldas sunniviisilise ja induktiivse rahvusluse ühe erinevusena innustamise eelistamist sundimisele (Brubaker, 1993: 15). Ülal toodud näites viitab induktiivse rahvustamise pooldamisele vastastikust kasulikkust rõhutav omadussõnafras *korralik ja mõlemale poolele tulus*.

Rahvuslusele antavad hinnangud peegelduvad ka gruppide nimetamises, keda ideoloogiaga seostatakse. Kodanike komiteede liikumise tuumikut nimetatakse näiteks *rahvusradikaalideks* (Kolmas vabariik..., 1991: 2), mis lähtub nende jõulisemast positsioonist rahvus- ja kodakondsusküsimustes. Äärmuslusele viitav sõna *radikaal* positsioneerib kodanike komiteelased kujutletavas rahvusluse kontiinumis juhtkirja autorist ideoloogiliselt rohkem äärmusesse. Ühtlasi võib seda näha ka implitsiitse hinnanguna rahvuslusele kui ideoloogiale (vähemalt sellisele vormile, nagu kodanike komiteelased viljelesid), mida toetati mõõdukas, aga mitte äärmuslikus vormis.

Rahvusluse väljendamiseks on kasutatud ka intertekstuaalsust. Näiteks viidatakse ühes juhtkirjas August Rei luuletusele, mis väljendab soovi tähistada jõule vaba rahvana: [...]

Mõelgem siis sel õhtul korra neile, keda me enam ei näe, ei kuule, kuid tänu kellele tähistame taas jõulupühi. Vaba rahvana (Jõulupoliitika, 1991: 2). Intertekstuaalne viide rahvuslikku ideoloogiat kandvale luuletusele, mille autoriks on endine riigivanem, legitimeerib lugejate jaoks rahvuslust, viidates lisaks autori enda arvamusele ka autoriteetse isiku loomingule. August Rei rahvuslikku sõnumit kandva luuletuse lisamine juhtkirja lõppu on märk sellest, et teksti autori hinnang eestluse positsiooni parandamisele keskenduvale narratiivile on positiivne.

2019. aasta juhtkirjad

Rahvuslikule ideoloogiale antud positiivsed hinnangud avalduvad 2019. aasta tekstides peamiselt kultuuriürituste ja –sümbolite seostamises rahvusliku identiteedi järjepidevusega.

Tsitaat 35

Laulu- ja tantsupidu on «jaatav rahvuslus», nagu ütles lahkunud Marju Lepajõe kahe aasta eest Arterile antud intervjuus. Eesti elab, meis on jõudu ja julgust tulla kokku ning olla eestlane.

(Juhtkiri: laul meid ühendab, 2019)

Intertekstuaalne viide M. Lepajõe, mille järgi on laulu- ja tantsupidu rahvusluse ilming, rõhutab selle *jaatavat* ehk avatud olemust. Kindlas kõneviisis esitatud väide *meis on jõudu ja julgust* viitab juhtkirja kindlale veendumusele, et rahvuslik ideoloogia on eestlaste seas elujõuline. Samas on see fraas tõlgendatav ka üleskutsena neile, kes mingil põhjusel ei soovi rahvuslikku meelsust laulupeol osalemisega väljendada. Tähelepanu väärrib sõna *julgus* kasutamine, mis viitab implitsiitselt mingile ohule, mida rahvusliku meelsuse väljendamine võib kaasa tuua. Taoline oht võib realiseeruda näiteks ühiskondlikus tõrjutuses, millele viitab Lauristin, rääkides liberaalsetest rahvuslastest, kes ei julge enam sildistamise hirmus rahvuslikke tundeid väljendada (Lauristin, 2020).

Tsitaat 36

Mitte kunagi varem ei ole nii väikse rahvaarvuga riigi sportlased autoralli maailmameistriks tulnud. Uhke on olla eestlane!

(Juhtkiri: maapoisist maailmameistriks, 2019: 2)

Ott Tänaku maailmameistriliitlast ajendatud juhtkiri väljendab ühisest rahvuslikust identiteedist tõukuvat uhkustunnet. Juhtkiri väljendab selgelt rahvuse kui kollektiivse identiteedi domineerimist muude võimalike identiteetide üle, mida juhtkirja autor(id) Ott Tänakuga võivad jagada (sugu, regionaalne päritolu, religioon või muu seesugune). Kollektiivne rahvuslik identiteet võimaldab ühe eestlaste saavutusest ka tema rahvuskaaslastel osa saada ning jagada omavahel uhkusetunnet, mida sama rahvuse liikmeks olemine tekitab. Ise samuti eelmainitud rahvuslikku uhkusetunnet väljendades annab juhtkiri seega rahvuslusele positiivse hinnangu.

Tsitaat 37

Ülikooli rektor Toomas Asser rõhutab tänasele pidupäevale pühendatud AKs, et rahvusülikooli pole vaja üksnes rahvusteadusteks. Tartu Ülikooli tähtsus Eesti Vabariigile seisneb eelkõige ikkagi selles, et see on ainus eestikeelne institutsioon maailmas, mis sellisel tasemel ja mahus haridust pakub.

(Juhtkiri: Vivat Academia, 2019)

Tsitaadis 37 markeeritakse rahvusliku komponendi olulisust läbi täiendsõnade *rahvus-*, mis on liidetud nii *ülikooli* kui *teadustega*. Sellega väljendab juhtkiri akadeemilise institutsiooni ja seal õpetatavate distsipliinide täiendavat väljundit rahvuslikus diskursuses: tegemist ei ole lihtsalt õppeasutusega, vaid institutsiooniga, mis on eesti rahvuse kujunemisloos ja rahvusliku identiteedi hoidmises tähtsat rolli mänginud. Juhtkiri rõhutab, et Tartu Ülikool on *ainus eestikeelne institutsioon maailmas*, mis sellises mõttes kõrgharidust pakub. Ühine keel on üks levinumaid rahvusliku identiteedi osasid, mille ümber ühine grupikuuluvus tekib. Iseäranis iseseisvuse taastanud Eesti rahvuslikus diskursuses on keeleküsimus saanud palju tähelepanu: eestikeelsele haridusele üleminek, keeleoskus kui üks tingimus kodakondsuse saamisel, riigikeele oskuse nõue ametiisikutele ja nii edasi. Tähtsustades Tartu Ülikooli ainulaadset positsiooni eestikeelse kõrgema hariduse kultiveerimisel, väljendab juhtkiri ühtlasi rahvusliku ideoloogia alla paigutuvat narratiivi eesti keele kui eesti identiteedi tugisamba institutsionaalsest säilitamisest.

Kui eelnevates näidetes olid hinnangud rahvuslikule ideoloogiale pigem positiivsed, siis poliitilised rahvus-populistlikud narratiivid seevastu pälvisid hukkamõistu.

Tsitaat 38

Džinni niisama pudelisse tagasi ei suru – seega on vaja tööjõuküsimusega sisuliselt tegeleda, mitte vehkida populistlike loosungitega, mille sisuks on see müstiline Schrödingeri immigrant, kes korraga võtab ära kohaliku inimese töö ja tuleb seejuures veel toetuste peale elama ka.

(Juhtkiri: võõrtööjõu surve, 2019)

Intertekstuaalne viide Schrödingeri kassi paradoksile² viitab populistlikele elementidele Eesti poliitilises diskursuses: sõltuvalt sihtgrupist kujutatakse immigrante nii ohuna kohalike elanike töökohtadele kui ka koormusena sotsiaalsüsteemile. Suuresti on aga tegemist üksteist välistavate stsenaariumitega, sest kui isik töötab, siis pole tal reeglina alust saada sotsiaaltoetusi ning kui ta saab sotsiaaltoetusi, siis ta reeglina ei tööta ega ohusta seega ka kellegi töökohta. Kuigi juhtkiri konkreetselt EKRE-t ei maini, viitab halvustava alatooniga fraas *vehkida populistlike loosungitega* selgelt siiski neile kui avalikus debatis ülekaalukalt kõige rohkem sisserändevastaseid narratiive levitanud erakonnale. Populistliku narratiivi naeruvääristamine peegeldab ühtlasi ka juhtkirja selgelt negatiivset hinnangut sellisele rahvusluse vormile.

² E. Schrödingeri kirjeldatud kvantmehaanika mõtteline eksperiment, mis kirjeldab, kuidas mürgiampulliga kasti pandud kass võib olla eksperimendi lõpus samal ajal elus ja surnud (Strandberg, 2013).

5. JÄRELDUSED JA ARUTELU

5.1 Rahvusliku identiteedi konstrueerimise strateegiad

Kasutasin töös kriitilise diskursusanalüüsi kolmetasemelist meetodit, mis võimaldab uurida juhtkirju nii tekstuaalsel tasandil kui laiemas ühiskondlik-sotsiaalses kontekstis. Kõige selgemalt ilmnemine rahvusliku identiteedi konstrueerimise strateegiad tekstitasandil, eeskätt läbi sõnavara, aga ka läbi grammatiliste konstruktsioonide (näiteks isikuliste ja omastavate asesõnade). Meie-vormi kasutamine on juhtkirjades üldiselt tavapärane, sest see väljendab toimetuse kui kolleegiumi arvamust (Sarapuu, 2008: 111), kuid selle kaudu on võimalik kvalitatiivselt eristada ka nn. omad ja võõrad, ehk seda, kas mingi tunnuse alusel eristuv rühm kuulub gruppi või on sellest väljaspool. 1991. aasta juhtkirjades oli meie-konstruktsiooni kasutamine levinud võtte markeerimaks grupikuuluvust ning seega implitsiitselt lahterdada *meie* hulka mitte kuuluvad rühmitused võõraste hulka. Rahvuslikes piirides jooksvat grupikuuluvust tähistavad ka sõnad *eestlane* ja *venelane*, mis taastoodavad rahvusidentiteete nende väljakujunenud vormis. Brubakeri ja Cooperi (2000) identiteedi loomise raamistikust lähtuvalt võib seda näha identifitseerimise ilminguna, kus inimesed jaotatakse kategooriatesse rahvusliku identiteedi alusel (Brubaker & Cooper, 2000: 14). Rahvuse valik kategoriseerimise fookuseks näitab omakorda teema aktuaalsust 1991. aastal: võimalik oleks olnud seada fookus ka mõnele muule sotsiaalsele kategooriale, näiteks usule, kuid Laulev Revolutsioon oli rahvusliku liikumise jõuliselt päevakorda toonud. Sellega tulid esile aga ka rahvuslikest identiteetidest tulenevad erisused, mis väljendusid muu hulgas ka erinevas nägemuses iseseisva Eesti tuleviku osas (Lauristin & Vihalemm, 2020: 39). Vene vähemuse kasin toetus Eesti iseseisvuse taastamisele mõjutas tõenäoliselt ka nende kujutamist ohuna (tsitaadid 24, 25). Eestlased ja venelased elasid Nõukogude ühiskonnas suuresti üksteisest eraldatult kogukondades ning vene vähemusel puudus vajadus ennast eesti rahvusliku identiteediga siduda. Piiratud läbikäimine tõi kaasa üksteise umbusaldamise, mida peegeldas Wodaki jt strateegiates **põlistava** strateegia **ühise ohu** mikrostrateegia.

Lisaks markeeriti eestlastest erinevat rahvusidentiteeti sõnaga *muulane*, iseäranis esines seda 1991. aasta juhtkirjades. *Muulane* on semantiliselt universaalne termin, mis tähistab eesti rahvuslikust identiteedist erinevat rahvuslikku kuuluvust. Samas kasutati seda paljudes 1991. aasta juhtkirjades vene vähemusgrupi sünonüümina. Selle põhjuseks võib olla vene rahvusest isikute suur osakaal Eesti rahvusvähemuste lõikes, mida juhtkiri püüdis üldistavalt markeerida.

Konnotatiivselt kannab *muulane* seega siiski eristavat mõju, sest tõstab grupikuuluvuse määratlemisel esile rahvuslikku identiteeti.

Nii 1991. kui 2019. juhtkirjades viidati Eesti aja- ja kultuuriloos olulistele sündmustele, mis Wodaki jt strateegiates liigitub **põlistava** strateegia **järjepidevuse** mikrostrateegia alla. Ühise ajaloolise mäluga seotud sündmuste, näiteks Vabadussõja, esiletõstmine ja kinnistamine rahvusliku identiteedi osana toetavad Milleri (2009) väidet poliitilise ambitsiooni kui rahvusliku identiteediga kaasuva elemendi kohta (Miller, 2009: 206). Riiklikule järjepidevusele viitamine legitimeerib eesti rahvuslikku identiteeti toetavaid poliitilisi otsuseid. Valimis seostati riiklik järjepidevus näiteks riigikaitsele panustamisega, eesti keele riigikeelena määratlemisega ning piirangutega Eesti kodakondsuse omistamisele.

Deontilist modaalsust väljendavatest verbidest esinesid tekstides *pidama, saama, tohtima* – juhtkirjade autorid omistavad sellega endale autoriteedi positsiooni, mille eesmärk on lugejates kinnistada teatud väärtusi ja käitumismustreid. Samuti kasutati tegusõna *olema* kindlas kõneviisis markeerimaks käitumisviisi või nägemust, mida eesti rahvusliku identiteedi kandja peaks omama (näiteks tsitaadid 16, 17, 23). Rahvuslikul identiteedil põhinevat käitumuslikku ühtsust propageeriv leksika kannab selgelt konstruktivistlikku mõõdet, sest selle kaudu annab juhtkiri lugejatele kindla mustri, kuidas rahvuslikku identiteeti peaks sisustama ning milliste elementidega siduma. Läbi ajakirjanduse kui meediumi konstrueeritav rahvuslik identiteet ühildub Andersoni (1991) ideega rahvusest kui kujutletud kogukonnast, mis realiseerub eelkõige kognitiivsel tasandil (Anderson, 1991: 6). Teisisõnu: rahvuslikuks identiteediks peavad inimesed sageli seda, mida neile muu hulgas läbi meedia sellisena kuvatakse.

Meediaväljaanded ja seal töötavad inimesed on osa ühiskonnast ja seega samuti mõjutatud üldisest sotsiaalsest keskkonnast ja protsessidest. Sotsiaalse keskkonna mõju oli hästi jälgitav just 1991. aasta juhtkirjades, mis positsioneerisid ennast rahvuslikul teljel selgelt eestlaste poole. Tegemist ei olnud siiski absoluutse poolehoiuga, mida näitab kodanike komiteede liikumisest välja kasvanud poliitikute nimetamine *rahvusradikaalideks* (Kolmas vabariik..., 1991: 2). Selle kriitikaga rahvusluse resoluutsemate vormide vastu distantseerib juhtkiri ennast marurahvuslikust positsioonist ja sisendab, et rahvusliku ideoloogia propageerimisel peab säilima mõõdukus. Arvestades, et valimi hulka arvatud tekstide autorid olid kõik eestlased, siis on väga tõenäoline, et rahvuslike teemasid puudutavates aruteludes võtsid nad kas teadlikult või alateadlikult enda identiteedist lähtuva perspektiivi. Rahvuslike teemade laetust suurendas kindlasti ka 1991. aastal valitsenud ebakindlus tuleviku osas – rahvusluse kui ideoloogia väljendamine tõukus vähemalt osaliselt esiteks murest tuleviku osas ja teisalt lootusest taastada

suveräänne Eesti Vabariik, mis oleks eestlastele kui ennast ohustatuna tundvale rahvusele taganud turvalise ja jätkusuutliku keskkonna.

5.2 Rahvuslus ideoloogiana

1991. aasta juhtkirjades väljendatud rahvuslik ideoloogia oli selgelt ajendatud poliitilisest ambitsioonist taastada Eesti Vabariigi iseseisvus. Igasugune ühiskondliku *status quo* muutmisele suunatud liikumine vajab mobiliseerivat jõudu ning 1980. aastate lõpu ja 1990. aastate alguse Eestis oli selleks ühtse rahvusliku identiteedi ümber koondumine. Üleminekuperioodil Nõukogude Liidu võimu alt suveräänse Eesti Vabariigi väljakuulutamiseni tugevalt esile tõusnud rahvuslikud meeleolud kattuvad Giddensi nägemusega rahvuslusest kui äärmuslikel aegadel esile tõusvast fenomenist (Giddens, 1992: 218). Billig sõnastab seesuguse jõulise rahvuslike narratiivide puhangu kuuma rahvuslusena (Billig, 1995: 44). Lisaks poliitilistele ambitsioonidele võib juhtkirjades esinenud rahvuslikku ideoloogiat näha ka teatud mõttes kaitsereaktsioonina ebaselge tuleviku osas (tsitaadid 24 ja 25). Arvestades ligi pool sajandit kestnud Nõukogude okupatsiooni ja selle repressioone, on hirm poliitilise režiimi vahetusel tekkiva kaose ja venekeelse vähemuse võimaliku vaenuliku käitumise osas objektiivselt mõistetav. Billigi teooriast lähtudes asendub kuum rahvuslus rahvusliku identiteedi kognitiivselt tunnetatava turvalisuse kasvades järk-järgult banaalse rahvuslusega. Teooriat kuuma ja banaalse rahvusluse vaheldumise kohta ei ole selle töö valimit arvestades siiski võimalik kinnitada – selleks oleks vaja kaasata juhtkirju ka 1990. aastate keskpaigast, kui Eesti iseseisvus oli taastatud, riiklikud institutsioonid loodud ning demokraatlik riigikord kinnistunud.

2019. aasta ja praegune ühiskondlik olukord on hoopis teistsugune kui 1991. aastal: Eesti vabariik on etableerunud demokraatiana, riiklikud institutsioonid, mis muu hulgas kaitsevad riiki ja selle elanikke väliste ohtude eest, on usaldusväärsed ning geopoliitiline positsioon NATO ja Euroopa Liidu liikmena on võrdlemisi turvaline. Ühiskondlik stabiilsus peegeldub ka uuritud tekstides: rahvuslikku ideoloogiat ei kasutata 2019. aasta juhtkirjades rünnakuna ühegi teise rahvuse vastu (erinevusi siiski osaliselt markeeritakse, aga teisi rahvusi ei kujutata ohuna), pigem väljendub rahvuslus uhkustundes rahvusliku identiteedi ja selle elementide jagamise osas.

Küll aga ei toeta 2019. aasta juhtkirjad rahvuspopulistlikke ilminguid poliitilises diskursuses, mida ei peeta konstruktiivseks seisukohaks vaid tühjaks loosungiks. Selles väljendub juhtkirjade moraalne dimensioon ehk võrdsuse ja õigluse eest seismine (Pullerits 1997: 154). Eesti ühiskondlik stabiilsus ja rahvusliku püsivuse kaitseks seadusandlikul tasandil kinnitatud meetmed (näiteks Põhiseadus, riiklikud institutsioonid) ei toeta enam 1991. aasta juhtkirjades kajastuvat vajadust ennast rahvusliku identiteedi kaitsmiseks venekeelsele vähemusele vastandada. Sotsiaalselt nõrgema poolena võib praegu näha pigem hoopis venekeelset vähemust, kelle konkurentsivõimet tööturul ja seega ka majanduslikku heaolu mõjutab riigikeele oskus (Rändesõltuvus ja lõimumise väljakutsed eesti riigile, tööandjatele, kogukondadele ja haridusele, 2021: 51). Lõimumise soodustamist iseloomustab ka 2019. juhtkirjades palju esinenud ühendav mikrostrateegia, mis konstrueeris rahvuslikku identiteeti läbi kokkukuuluvustunde Eesti riigiga.

5.2 Rahvuse ja rahvusluse diskursuste võrdlus uuritavate tekstide lõikes

Rahvus ja rahvuslus pakkusid hulgaliselt kõneainet nii 1991. kui 2019. aasta juhtkirjades. Ligi kolmekümne aasta jooksul, mis tekstide avaldamise vahele jäi, on Eesti ühiskond teinud läbi suure arengu nii sotsiaalselt, poliitiliselt kui majanduslikult, mis peegeldub osalt ka analüüsitud tekstides. Kui 1991. aastal kerkis rahvuslik diskursus esile peamiselt Eesti iseseisvuse taastamisega seotud küsimuste kontekstis, siis 2019. aastal puudus üks ühtne element, mis punase joonena oleks juhtkirju ühendanud. Niisiis esitasid 2019. aastal ilmunud juhtkirjad rahvusliku identiteedi ja ideoloogiaga seonduvat kontekstuaalses mõistes kindlasti palju mitmekülgsemalt kui 1991. aasta juhtkirjad. Siinkohal tasub välja tuua, et kindlasti sõltus palju teksti autori ehk toimetuse kollektiivsest tajust, millistele parasjagu käimas olnud protsessidele ja sündmustele juhtkirjade fookus seati. Rahvusliku diskursuse suur esinemissagedus viitab sellele, et teema aktuaalsus ei ole kolmekümne aasta jooksul vähenenud, pigem vastupidi.

Eelmises peatükis esitatud tulemuste põhjal võib öelda, et 1991. ja 2019. aastal ilmunud juhtkirjades võib leida märkimisväärsed erinevusi nii rahvusliku identiteedi konstrueerimises kui rahvusluse ideoloogilistele ilmingutele antava hinnangu osas. 1991. aasta juhtkirjades domineeris selgelt rahvusliku identiteedi konstrueerimine läbi eristamise, seda mitte ainult rahvust markeerides, aga ka läbi rahvuse esindajale teatud kvalitatiivseid tunnuseid omistades. Nii näiteks kujutatakse vene rahvusest inimesi mitmes juhtkirjas ebausaldusväärsetena ja isegi Eesti jaoks ohtlikuna (tsitaat 25, 26), samas kui eestlasi kujutati riikliku järjepidevuse

pärijatena, kellele kuulub riigi territooriumi üle subjektiivne õigus (tsitaat 2). Teisest rahvusest inimeste kujutamist eestlastele või Eestile ohtlikuna ei esinenud seevastu 2019. aasta juhtkirjades üldse. Tekstides ilmnes endiselt rahvusliku identiteedi konstrueerimist läbi **eristamise**, kuid pea sama palju kasutati ka **ühendavat** strateegiat, mille eesmärk on tõsta erinevuste asemel esile rahvuslik ühisosa. Ühe võimaliku seletusena võib tuua integratsioonipoliitika ja -kampaaniate mõju: see oli ühelt poolt suunatud muukeelsete Eesti elanike edukamaks lõimimiseks Eesti ühiskonda, aga teisalt kujundas ka eestlaste hoiakut peamiselt venekeelse Nõukogude Liidust sisse rännanud elanikkonna suhtes vastuvõtlikumaks. Riiklikul tasandil ellu kutsutud integratsiooniprojektid mõjutasid tõenäoliselt ka muulaste kuvandit ühiskonnas: Nõukogude ajal suuresti paralleelselt üksteisega lävimata eksisteerinud rahvuslike kogukondade kokkupuutepunktid muutusid tihedamaks ning iseseisvuse taastamise järgsed aastad näitasid, et väga paljud neist soovivad siiski enda elu siduda Eestiga.

Mõlema aastakäigu valimist lähtub, et **järjepidevuse** narratiiv mängib eesti rahvusliku identiteedi konstrueerimisel olulist osa. Kontekstuaalselt seoti järjepidevuse narratiiv peamiselt Vabadussõja võiduga, mis lõi eeldused iseseisva Eesti Vabariigi püsima jäämiseks ning rahvuslikest huvidest lähtuvate institutsioonide loomiseks. 1991. aasta juhtkirjades nähti ajaloolises järjepidevuses ka eestlaste eelispositsiooni legitimeerivat faktorit. Näiteks ei peetud õigeks muulaste osalemist 1991. aasta 3. märtsi referendumil, milles küsiti rahva arvamust Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise osas. Selle põhjuseks oli nende elama asumine Eestisse Nõukogude okupatsiooni ajal ning ajaloolise sideme puudumine okupatsioonieelse Eesti Vabariigiga. Vabadussõjale viidati ka 2019. aasta juhtkirjades, sidudes seda diskursiivselt nii julgeoleku kui ka suveräänsuse temaatikaga. Vabadussõda on seega teatud mõttes sümboolne allikas, mida nähakse nii rahvusliku ühtekuuluvustunde jõulise manifestatsioonina kui ka pöördepunktina eesti rahvusliku identiteedi arengus: ilma Vabadussõja võiduta ei oleks selleks nii soodsaid tingimusi olnud võimalik luua.

Kui 1991. aasta juhtkirjades markeeriti Eesti elanikke reeglina läbi rahvusele viitava leksika, siis 2019. aasta juhtkirjades pigem läbi institutsionaalse ja territoriaalse seose Eesti riigiga. Sellisel kujul konstrueeritav rahvuslik identiteet on inklusiivsem ja avatud kõigile Eesti elanikele, kes ennast riigi kui institutsiooniga seostavad. Esineb ka rahvusel põhinevaid piire markeerivat sõnavara, kuid kontekstuaalselt käsitletakse Eesti elanikkonda reeglina ühtse tervikuna või viidatakse rahvuse asemel näiteks piirkondlikele erinevustele.

Rahvuseluse kui ideoloogiale antud hinnangutes on 1991. ja 2019. aasta juhtkirjade üldine foon positiivne, kuid leidub ka erinevusi. 1991. aasta juhtkirjades domineeriv rahvuslik ideoloogia

on pigem eksklusiivne ja suletud: toetatakse rahvuslike erisuste alalhoidmist ning ühe rahvusgrupi – eestlaste – eelisõigust iseseisvuse taastanud Eesti ühiskondlike küsimuste otsustamisel. Rahvusluse teoreetilise tüpoloogia järgi esindab 1991. aasta valim pigem etnilist rahvuslust, milles nn oma-võõra piir jookseb mööda etnilise grupi piire, mis Eesti kontekstis kattuvad suuresti rahvuslike identiteetide piiridega. Iseseisvuse taastamise perioodil oli seda tüüpi rahvuslik ideoloogia üks mõjusamaid grupisisese sidususe allikaid, sest see võimaldas massiliikumistesse (näiteks kodanike komiteede tegevus) kaasata võimalikult suurt osa ühist identiteeti kandvaid inimesi. Rahvusliku ideoloogia najal masside mobiliseerimine pöördelistel hetkedel viitab Billigi viidatud nn „kuuma“ rahvusluse esinemisele, mis avaldub peamiselt kriisiolukorras.

2019. aasta juhtkirjades väljendub rahvuslus pigem avatud kujul, ilma ühtegi teist rahvusgruppi eestlastele vastandamata. Eesti kultuuriloos oluliste sümbolite ja rahvaürituste sidumine rahvusliku diskursusega näitab nende olulisust rahvusliku identiteedi jaoks. Rahvuslus väljendub läbi uhkustunde kuuluda eesti rahvusesse ning võimalusest saada osa kõigile grupi liikmetele laienevatest väärtustest, sümbolitest ja ühisest ajaloost. Juhtkirjades väljendatud rahvusluse vorm viitab implitsiitselt ühtlasi ka positiivsele hinnangule sellist tüüpi rahvuslusele. Ühes juhtkirjas tuvastasin ka negatiivse hinnangu rahvuslusele, kuid see oli konkreetselt suunatud rahvuspopulismi ilmingute vastu, mis muuhulgas on avaldunud immigratsioonipoliitika üle peetud avalikes debattides. Uuritud juhtkirjade näitel võib niisiis väita, et 1991. ja 2019. aasta võrdluses avaldub rahvuslus ideoloogiana praegusel ajal avatumal ja inklusiivsemal kujul kui iseseisvuse taastamise perioodil.

Teoreetilisse raamistikku paigutades ilmneb 1991. aasta juhtkirjades rohkem etnilise rahvusluse jooni ning 2019. aasta juhtkirjades jällegi kodanikurahvuslusele viitavaid elemente. See on seletatav mitmest aspektist. Esiteks puudus 1991. aastal riiklik identiteet, oli vaid mälestus Nõukogude okupatsiooni eelsest Eesti Vabariigist, mis aga eksisteeris hoopis teistsuguses ühiskondlikus reaalsuses kui Laulva Revolutsiooni aegne Eesti. Nõukogude perioodil Eestisse elama asunud muulastel puudus kokkupuude okupatsioonieelse Eestiga ning seega ka otsene ajend toetada eestlaste iseseisvuspüüdlusi. Iseseisvuse taastamise kui rahvusliku liikumise lõppeesmärgi täitmiseks vajalikku massi oligi seega võimalik mobiliseerida vaid etniliste eestlaste ühisele ajaloolisele mälule ja grupikuuluvusele toetudes. 2019. aastaks oli Eesti pea kolmkümmend aastat olnud demokraatlik vabariik, üles ehitatud stabiilse riigistruktuuri ning kodanikkonna. Iseseisvuse taastanud Eesti esimesed aastad näitasid, et kohalik venekeelne vähemus ei kavatse siit lahkuda ning on vaja leida viis, kuidas seni rahvusel põhinenud lõhesid

kitsendada (Vetik 2012: 28). Alates 1990. aastate keskpaigast on vahelduva eduga ellu viidud lõimumispoliitikat, mille eesmärk on suurendada siin elavate muulaste ja eestlaste vahel ühtekuuluvustunnet, kuid mitte lõhkuda orgaanilist kultuuriidentiteeti (Rändesõltuvus ja lõimumise väljakutsed Eesti riigile, tööandjatele, kogukondadele ja haridusele, 2021: 49). Lisaks loob lõimumine eeldused venekeelse vähemuse kaasamiseks ühiskondlikku ellu, sealhulgas avaliku sektori ja kohalike omavalitsuste tegemistesse. Lõimumisprotsessi tulemusena peaks rahvusvähemused säilitama enda orgaanilise rahvusidentiteedi, aga ka tajuma ühisosa Eesti riigiga, viimast nii institutsioonilises kui ühise territooriumi mõistes. Just ühisosal Eesti riigiga põhinevad paljud rahvuluse ideoloogilised ilmingud 2019. aastal ilmunud juhtkirjades.

See magistritöö keskendub kahel ajaperioodil ilmunud juhtkirjade võrdlemisele, mille põhjal ei ole võimalik teha järeldusi, millal täpselt eelpool mainitud diskursiivsed muutused aset leidsid ja kui täpselt haakuvad need Lauristini ja Vihalemma siirdeühiskonna morfogeneetilise periodiseeringuga. Valim on piiritletud Postimehes avaldatud juhtkirjadega, kuid laiema diskursiivse ülevaate saamiseks rahvuse ja rahvuluse esinemisest Eesti meediadiskursuses peaks kaasama ka teisi väljaandeid. Valimi laiendamine nii väljaannete kui ajaperioodide lõikes võimaldaks täiendavate allikate kaasamise läbi selle töö tulemusi kinnitada või osutada erinevustele erinevate päevalehtede ja/või ajaperioodide vahel. Meediadiskursuse kui terviku kohta järelduste tegemiseks peaks valimisse kaasama ka teisi ajakirjandusžanre peale juhtkirjade, arvestades seejuures nende žanripõhist eripära, eesmärki ja võimalikke subjektiivseid agendasid, mis näiteks arvamusalustades tihti domineerivad.

KOKKUVÕTE

Selle magistritöö eesmärk oli uurida muutusi rahvusliku identiteedi ja rahvusluse kui ideoloogia diskursustes Postimehe juhtkirjade näitel. Selleks kasutasin kriitilise diskursusanalüüsi meetodit kombineerituna Wodaki jt uurimustööle tuginevate diskursiivsete strateegiatega rahvusliku identiteedi konstrueerimiseks.

Töö jaguneb viieks peatükiks. Esimeses peatükis andsin ülevaate levinumatest rahvuslikku identiteeti ja rahvusluse ideoloogiat puudutavatest teooriatest ja tüpoloogiatest. Lähtusin teoreetilise raamistiku loomisel konstruktivistlikust käsitlusest, mille järgi rahvuslik identiteet on sotsiaalsete protsesside produkt, mitte inimloomuse orgaaniline osa. Selgitamaks uuritavate tekstide valikut, kirjeldasin lähemalt ka meedia rolli rahvusliku identiteedi konstrueerimisel. Uuritavate tekstide ühiskondlike protsesside raamistusse paigutamiseks kirjeldasin rahvusluse esinemisvorme ka Lauristini ja Vihalemma käsitlusele tugineva postkommunistliku siirdeprotsessi perioodide lõikes.

Teises peatükis sõnastasin täpsemalt magistritöö eesmärgi ja uurimisküsimused, mis on järgmised:

1. Milliseid diskursiivseid strateegiaid rahvusidentiteedi konstrueerimiseks ja/või kinnistamiseks uuritud tekstides kasutati?
2. Milliseid hinnanguid andsid tekstid rahvuslusele kui ideoloogiale?
3. Kuidas on rahvusidentiteedi loomisel kasutatud strateegiad ja rahvuslusele kui ideoloogiale antav hinnang uuritava ajaperioodi lõikes muutunud?

Kolmandas peatükis selgitasin, kuidas moodustus valim ning millist uurimismeetodit olen tekstide analüüsimisel kasutanud. Töö valimi moodustasid 1991. ja 2019. aastal ilmunud juhtkirjad, milles esinesid rahvusliku identiteedi konstrueerimisele või rahvuslusele viitav sõnavara või kontekstuaalsed seosed. 1991. aasta juhtkirjadest esines rahvust või rahvuslust puudutavaid diskursiivseid elemente kokku 25 tekstis ja 2019. aasta omadest 53 tekstis. Analüüsisin valimisse kuuluvaid tekste, kasutades üksteist täiendavalt kriitilise diskursusanalüüsi meetodit ja Wodaki jt varasemal uurimisel põhinevaid rahvusliku identiteedi konstrueerimise strateegiaid. Wodaki jt tüpoloogiasse kuulub viis strateegiat: konstrueeriv, põlistav, õigustav, muundav ja lammutav. Strateegiatel võib olla erinevaid esinemisvorme, mida kirjeldavad vastavad mikrostrateegiad.

Kriitiline diskursusanalüüs võimaldas uurida tekste nii leksikaalsel tasandil kui ka laiemate sotsiaalsete protsesside valguses. Kuna juhtkirjades käsitletakse reeglina ühiskonnas aktuaalseid protsesse ja sündmusi, siis pidasin vajalikuks kasutada meetodit, mis võimaldab vaadata teksti tasandilt kaugemale ja uurida ajendeid, mis võisid juhtkirja autoreid väliselt mõjutada.

Neljandas peatükis esitasin juhtkirjade analüüsimise tulemused lähtuvalt Wodaki jt diskursiivsetest strateegiatest koos relevantsete tekstinäidetega. Kõige rohkem esines mõlema aastakäigu juhtkirjades konstrueerivat strateegiat, kuid erinevus oli mikrostrateegiates: 1991. aastal kasutati peaaegu ainult eristavat mikrostrateegiat, kuid 2019. aastal võrdselt eristavat ja ühendavat mikrostrateegiat. Mitmetes 1991. aasta juhtkirjades kirjeldati vene rahvusest muulasi võimaliku ohuna Eesti iseseisvuse taastamise püüdlustele, kuid 2019. aasta juhtkirjades sellist mikrostrateegiat ei esinenud. Juhtkirjades konstrueeritavate rahvuslike identiteetide suurim erinevus oli grupisest sidusust tekitav keskne element: kui 1991. aasta juhtkirjades oli see etniline ja keeleline ühisosa, siis 2019. aasta juhtkirjades Eesti riik kui institutsioon ja ühine territoorium. Rahvuslusele antud hinnangud on mõlema perioodi lõikes pigem positiivsed, kuid erinevad rahvusluse tüübid, mida tekstides väljendatakse. 1991. aasta juhtkirjades esines rahvusluse tüpoloogiast pigem etnilisele rahvuslusele viitavaid elemente, samas kui 2019. aasta juhtkirjades oli levinum kodanikurahvuslus.

Tulemustel põhinevas arutelus sidusin töö tulemused vastavaid ajaperioode ilmestanud laiemasotsiaal-poliitilise raamistikuga, et osutada võimalikele välistele teguritele, mis teksti autoreid mõjutasid. Samuti tõin välja peamised erinevused kahe uuritava ajaperioodi lõikes koos ühiskondlikest protsessidest lähtuvate võimalike selgitustega. Jätku-uurimuste osas tegin ettepaneku laiendada töö valimit nii uuritavate tekstide kui ajaperioodide lõikes. Kui praegu peegeldab magistritöö vaid Postimehe juhtkirjades kasutatud diskursiivseid strateegiaid, siis valimi laiendamine võimaldaks saada ülevaate ka teiste päevalehtede diskursiivsetest praktikatest rahvusliku identiteedi ja rahvuslusega seonduvates teemades.

SUMMARY

The title of this master's thesis is *The Discursive Changes of Nation and Nationalism in Estonian Journalistic Texts: A Comparison of 1991 and 2019 Leads from Postimees*.

The purpose of the thesis was to study the changes in the discourses of national identity construction as well as in the discourse of nationalism as an ideology. The research was based on the leads from Estonian daily newspaper Postimees. Methodologically I followed the principles of Critical Discourse Analysis combined with strategies for construction of national identity that were developed by Wodak *et al.*

This thesis is composed of five chapters. In the first chapter I gave an overview of the theoretical background of the concepts and typologies surrounding national identity and the nationalistic ideology. In terms of the theoretical origin of the concepts, I followed the constructivist principle, which describes national identity as a product of social processes rather than an organic part of human nature. In order to explain the choice of texts that were analysed in this study, I also gave an overview of the role of media in constructing national identities and described nationalistic practices in the light of the post-communist transformation process. The latter was largely based on Lauristin & Vihalemm's research.

The second chapter states the purpose of the thesis and research questions. The questions are as follows:

1. Which discursive strategies were used in the texts to construct and/or fasten national identities?
2. What sentiments were connected with expressions of nationalism as an ideology?
3. How have the strategies used for the construction of national identities and the sentiments connected to the expressions of nationalist ideology changed in the comparison of two periods?

In the third chapter I gave an overview of the composition of the sample for the study as well as the methods that I used for analysing the texts. The sample was composed of leads published in Postimees in 1991 and 2019 that contained an element of national identity and/or nationalistic ideology. Among the leads published in 1991 there were 25 texts that contained such elements whereas of leads published in 2019, 53 contained national(istic) ideology. I analysed the sample using Critical Discourse Analysis as well as following Wodak *et al* strategies depicting the

construction of national identities. The typology proposed by Wodak *et al* includes five strategies: construction, perpetuation, justification, transformation and dismantling. These strategies might exhibit themselves in different ways, which are described in more detail by respective micro-strategies.

Critical Discourse Analysis enabled me to study both the textual dimension of the sample leads as well as in the light of wider social processes. As the leads in daily newspapers are usually focusing on topical events and processes, I found it necessary to use a method that would allow me to take the analysis further from the purely textual content. Critical Discourse Analysis enables to look for external incentives that might have had an effect on the editorial community of the newspapers.

The fourth chapter contains the results of the analysis with relevant examples. Most widely used strategy in both periods was the **constructive** strategy; however, there was a noteworthy difference in micro-strategies: leads from 1991 expressed almost solely **exclusive** micro-strategy, whereas in leads from 2019, **unifying** and **exclusive** micro-strategies were expressed in almost equal amount. In several examples from 1991, the Russian minority was depicted as a possible threat to the process of regaining Estonian sovereignty, but there were no such examples from 2019.

The biggest difference in the construction of national identities was interpreting the central element responsible for group cohesion. In the leads from 1991, the source of collective identity manifested in common ethnicity and language, which tied Estonians together. Leads that were published in 2019, however, emphasized the cognitive connection with Estonia as a political institution and common territory as the source of the collective national identity. Nationalism as an ideology was generally connected with positive notions in both periods, but the texts reflect different types of nationalistic ideologies: leads from 1991 tend to represent ethnic nationalism where-as leads from 2019 contain notions of civic nationalism.

The last chapter of the thesis focuses on the discussion about the results in the light of the research questions posed in Chapter 3. Additionally, I discussed the results in the wider perspective of the socio-political framework to point out external factors that might have affected the editorial community of Postimees. In regards of future studies on the same field, I proposed to widen the sample both in terms of textual genres and time periods. While this thesis covers only discursive strategies presented in Postimees, widening the sample would allow to

get an overview of the discursive practices of national identity and nationalistic ideology presented in other daily newspapers as well.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aarelaid-Tart, A. (2010). The Theory of Cultural Trauma as Applied to the Investigation of the Mind Set of Estonians Under Soviet Rule (Based on the Biographical Method). *Inheriting the 1990s: The Baltic Countries* (lk 38-64). Uppsala: Uppsala University.

Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.

Auer, S. (1997). Two Types of Nationalism in Europe? *Russian and Euro-Asian Bulletin*, 7 (12), 1-13

Berger, P. L. & Luckmann, T. (2018). *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus: Teadmussotsioloogiline uurimus*. Tartu: Ilmamaa.

Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.

Bonikowski, B. (2017). Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment. *The British Journal of Sociology*, 68(1), 181-213

Brubaker, R. (2019). Populism and Nationalism. *Nations and Nationalism*, 26(1), 44-66

Brubaker, R. (2004). *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.

Brubaker, R. & Cooper, F. (2000). Beyond Identity. *Theory and Society*, 29 (1), 1-47

Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brubaker, R. (1993). National Minorities, Nationalizing States, and the External National Homelands in the New Europe: Notes Towards a Relational Analysis. *Institute of Advanced Studies Political Science Series*, 1-21.

De Vreese, C., Esser, F., Aalberg, T., Reinemann, C., Stanyer, J. (2018). Populism as an Expression of Political Communication Content and Style: A New Perspective. *The International Journal of Press/Politics*, 23(4), 423-438

Diagnoos: sotsialism. (1991). *Postimees*, 25. aprill, lk 2.

Editors abandon Estonia's leading daily because of owner meddling (2019). *Reporters Without Borders*, 2. juuli. Kasutatud 10.04.2021, <https://rsf.org/en/news/editors-abandon-estonias-leading-daily-because-owner-meddling>

Eesti keele seletav sõnaraamat (2009). Kasutatud 23.04.2021, <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=muulane&F=M>

Eesti kongressi hiilgus ja viletsus. (1991). *Postimees*, 27. mai, lk 2.

Eesti Meediaettevõtete Liidu kodulehekül (i.a.). Kasutatud 26.04.2021. <https://meedialiit.ee/statistika/statistika-2019/>

Eesti riigi saatus sõltub kohalikest venelastest. (1991). *Postimees*, 24. mai, lk 2.

Eesti riiklikust iseseisvusest (20.08.1991). *Riigi Teataja*. Kasutatud 15.04.2021. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13071519>

Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Harlow: Longman.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Geertz, C. (1993). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. London: Fontana Press.

Gellner, E. (2019). *Rahvused ja rahvuslus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Gerbner, G. (1985). Mass Media Discourse: Message System Analysis as a Component of Cultural Indicators. T. A. van Djik (toim.). *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. New York: Walter de Gruyter.

Giddens, A. (1992). *The Nation-state and Violence. Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*. Cambridge: Polity Press.

Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: the Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.

Harris, E. (2009). *Nationalism: Theories and Cases*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Hastings, A. (1997). *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hobsbawm, E. J. (1983). Introduction: Inventing Traditions. E. J. Hobsbawm, T. Ranger (toim.). *The invention of Tradition* (lk 1-14). Cambridge: Cambridge University Press.

Inimesed mures. (1991). *Postimees*, 8. veebruar, lk 2.

Jansen, E. (1994). Balti rahvusriikide sünnist. *Akadeemia*, 6(11), 2243-2261.

Juhtkiri: 200 aastat postipapa sünnist. (2019). *Postimees*, 16. mai. Kasutatud 26.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6684383/juhtkiri-200-aastat-postipapa-sunnist>

Juhtkiri: Eesti julgeoleku garant. (2019). *Postimees*, 6. juuli. Kasutatud 26.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6723650/juhtkiri-eesti-julgeoleku-garant>

Juhtkiri: kaks kõrtsi – kuld ja kard või eripruul. (2019). *Postimees*, 18. mai. Kasutatud 24.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6686256/juhtkiri-kaks-kortsi-kuld-ja-kard-voi-eripruul>

Juhtkiri: laul meid ühendab. (2019). *Postimees*, 8. juuli. Kasutatud 30.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6724629/juhtkiri-laul-meid-uhendab>

Juhtkiri: maapoisist maailmameistriks. (2019). *Postimees*, 27. oktoober. Kasutatud 30.04.2021, <https://leht.postimees.ee/6811408/juhtkiri-maapoisist-maailmameistriks>

Juhtkiri: meil on läinud väga hästi. (2019). *Postimees*, 2. detsember. Kasutatud 28.04.2021, <https://leht.postimees.ee/6839657/juhtkiri-meil-on-lainud-vaga-hasti>

Juhtkiri: meil on põhjust rõõmustada. (2019). *Postimees*, 22. veebruar. Kasutatud 27.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6529747/juhtkiri-meil-on-pohjust-roomustada>

Juhtkiri: millest räägib koalitsioonilepe? (2019). *Postimees*, 15. märts. Kasutatud 23.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6546455/juhtkiri-millest-raagib-koalitsioonilepe>

Juhtkiri: narvakad, hakake korruptantidele vastu. (2019). *Postimees*, 27. märts. Kasutatud 28.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6554665/juhtkiri-narvakad-hakake-korruptantidele-vastu>

Juhtkiri: nurjatu probleem. (2019). *Postimees*, 18. märts. Kasutatud 24.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6548185/juhtkiri-nurjatu-probleem>

Juhtkiri: peremees omal maal. (2019). *Postimees*, 25. juuni. Kasutatud 27.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6714764/juhtkiri-peremees-omal-maal>

Juhtkiri: tagasi kampaaniarutiini. (2019). *Postimees*, 24. veebruar. Kasutatud 25.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6530789/juhtkiri-tagasi-kampaaniarutiini>

Juhtkiri: valmis olla. Koos. (2019). *Postimees*, 5. september. Kasutatud 25.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6770221/juhtkiri-valmis-olla-koos>

Juhtkiri: Vivat academia! (2019). *Postimees*, 30. november. Kasutatud 30.04.2021, <https://leht.postimees.ee/6838815/juhtkiri-vivat-academia>

Juhtkiri: vähem asju, rohkem elamusi. (2019). *Postimees*, 14. oktoober. Kasutatud 27.04.2021, <https://leht.postimees.ee/6800546/juhtkiri-vahem-asju-rohkem-elamusi>

Juhtkiri: võõrtööjõu surve. (2019). *Postimees*, 16. detsember. Kasutatud 1.04.2021, <https://leht.postimees.ee/6850685/juhtkiri-voortoojou-surve>

Juhtkiri: ärge mängige „natsi“-sõnaga. (2019). *Postimees*, 18. märts. Kasutatud 25.04.2021, <https://arvamus.postimees.ee/6547264/juhtkiri-arge-mangige-natsi-sonaga>

Jääts, I. (2005). *Etnilised protsessid Vene Impeeriumi siseperifeerias 1801-1904. Komi rahvushuse sünd*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Kaitsepolitsei aastaraamat 2007 (2008). Kaitsepolitseiamet.

Kalmus, V. (2015). *Diskursusanalüüs*. Õppematerjal. Kasutatud 12.04.2020. <http://samm.ut.ee/diskursusanalyys>

Kasekamp, A., Madisson, M., Wierenga, L. (2018). Discursive Opportunities for the Estonian Populist Radical Right in a Digital Society. *Problems of Post-Communism*, 66 (1), 1-12.

Kas keskpartei haaras ohjad? (1991). *Postimees*, 8. august, lk 2.

Kas Mihhail Gorbatšov on vari? (1991). *Postimees*, 16. jaanuar, lk 2.

Kas optsioon on rahvuslike huvide reetmine? (1991). *Postimees*, 6. september, lk 2.

Kodakondsus tennisepalliks. (1991). *Postimees*, 5. detsember, lk 2.

Kodakondsuse seadus (03.12.2020). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 15.04.2021. <https://www.riigiteataja.ee/akt/103122020004?leiaKehtiv>

Kohn, H. (1971). *Nationalism: its meaning and history*. New York: Van Nostrand.

Kolmas vabariik, kaardid lauale (1991). *Postimees*, 13. veebruar, lk 2.

Lauristin, M. (2019). Marju Lauristin: rahvuslik ja liberaalne ei ole vastandid. *ERR*, 18. november. Kasutatud 01.05.2021, <https://www.err.ee/1004185/marju-lauristin-rahvuslik-ja-liberaalne-ei-ole-vastandid>

Lauristin, M. (2020). Marju Lauristin: korralikud inimesed häbenevad end juba rahvuslaseks tunnistada. *Eesti Päevaleht*, 30. oktoober. Kasutatud 01.05.2021, <https://epl.delfi.ee/artikkel/91499415/marju-lauristin-korralikud-inimesed-habenevad-end-juba-rahvuslaseks-tunnistada>

Lauristin, M. & Vihalemm, P. (2020). The 'Estonian way' of the post-communist transformation through the lens of the morphogenetic model. V. Kalmus, M. Lauristin, S. Opermann, T. Vihalemm (toim.). *Researching Estonian Transformation: Morphogenetic reflections* (lk 33-73). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Lauristin, M. & Vihalemm, P. (2004). Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965-2004. P. Vihalemm (toim.), *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004* (lk 1-22). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Lavrentjev, I. (2018). 1993. aasta Narva autonoomia referendumi unustamisest ja ellu tärkamisest. *Narva Muuseumi Toimetised* (lk 216–233). Narva: Narva Muuseum.

Lokk, R. (2015). *Sepistades natsiooni: taasiseseisvunud Eesti etnopolitiilised konfliktid*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Miller, D. (2009). Rahvusluse kaitseks. E. Piirimäe (toim.), *Rahvuslus ja patriotism. Valik kaasaegseid võtmetekste* (lk 197-224). Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

Mudde, C. & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Mätlik, T. (1996). Rahvuslus ning rahvusidentiteet. *Akadeemia*, 8 (10), 2030-2041.

Olgem sellest üle! (1991). *Postimees*, 26. veebruar, lk 2.

Paju, T. (2004). 15 aastat Eesti meediaettevõtlust: meediaettevõtete teke ja meediaturu areng 1989-2004. P. Vihalemm (toim.), *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Peaülesanne on ellu jääda. (1991). *Postimees*, 14. jaanuar, lk 2.

Pettai, V. (2010). State Identity in Estonia During the 1990s: Inheriting and Inventing. B. Metuzale-Kangere (toim.), *Inheriting the 1990s: The Baltic Countries* (lk 153-174). Uppsala: Uppsala University.

Pettai, V. (2001). Definitions and Discourse: Applying Kymlicka's Models to Estonia and Latvia. W. Kymlicka, M. Opalski (toim.). *Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe* (lk 259-269). Oxford: Oxford University Press.

Piirimäe, E. (2009). Patriotism, rahvuslus, liberalism. Sissejuhatus. *Rahvuslus ja patriotism: Valik kaasaegseid filosoofilisi võtmetekste*. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.

Piirimäe, E. (2007). Eesti rahvuslus Euroopa kontekstis. *Ajalooline ajakiri*, 1 (119), 93-109.

Pullerits, P. (1997). *Ajakirjanduse põhižanrid: uudis, olemuslugu, juhtkiri*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Raag, V. (2010). The Sovietisation and de-Sovietisation of Estonian. B. Metuzale-Kangere (toim.), *Inheriting the 1990s: The Baltic Countries* (lk 106-130). Uppsala: Uppsala University.

Raudsepp, M. (2012). Positional suffering and semiotic freedom: Russian-speakers in Estonia. R. Vetik (toim.), *Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization: The Case of Estonia* (lk 173-210). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Reisigl, M. & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge.

Riigipööre: kestab või on möödas? (1991). *Postimees*, 21. august, lk 2.

Rändesõltuvus ja lõimumise väljakutsed Eesti riigile, tööandjatele, kogukondadele ja haridusele (2021). Kasutatud: 26.05.2021, <https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2021/03/L%C3%B5pparuanne.pdf>

Rätsep, H. (2007). Kui kaua me oleme olnud eestlased? *Oma keel*, 14, 5-15.

Sarapuu, K. (2008). Suhtlustasandi tähendused ajalehtede juhtkirjades. R. Kasik (toim.), *Tekstid ja taustad V. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsiokultuurilised taustad*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Sarikad kerkivad, vundament kõigub. (1991). *Postimees*, 14. veebruar, lk 2.

Selge on ainult see, et midagi pole veel selge. (1991). *Postimees*, 11. jaanuar, lk 2.

Shulman, S. (2002). Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism. *Comparative Political Studies*, 35(5), 554-585

Smith, A. D. (1998). *Nationalism and Modernism: a critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London: Routledge.

Snow, D. & Corrigall-Brown, C. (2015). Collective Identity. J. D. Wright (toim.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Science* (lk 174-180). Oxford: Elsevier.

Strandberg, M. (2013). Mees ja kass. *Sirp*. Kasutatud 27.05.2021, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/mees-ja-kass/>

Tamm, D. (2018). Jalgpall ja rahvuslus. *Sirp*, 24 (3695), 2-3.

Tandoc, E., Wei Lim, Z., Ling, R. (2017). Defining „Fake News“: A typology of scholarly definitions. *Digital Journalism*, 6(3), 1-17

Tomusk, I. (2018). Kas rahvuskeelte koht on jälle ajaloo prügikastis? *Keele Infoleht*, 44 (46), 2-3.

van den Berghe, P. (2001). Sociobiological Theory of Nationalism. A. Leoussi (toim.), *Encyclopaedia of Nationalism* (lk 273-279). London: Academic Press.

van Dijk, T. A. (1997). Opinions and Ideologies in the Press. A. Bell, P. Garrett (toim.), *Approaches to Media Discourse* (lk 21-62). Oxford: Blackwell.

Vetik, R. (2012). Estonian ethnic policy after regaining independence. R. Vetik (toim.), *Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization: The Case of Estonia* (lk 19-42). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Vetik, R. (1993). Ethnic Conflict and Accommodation in Post-Communist Estonia. *Journal of Peace Research*, 30 (3), 271-280.

Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (2009). *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Vähemusrahvuste kultuurautonomia. (1991). *Postimees*, 7. mai, lk 2.

Özirimli, U. (2017). *Theories of Nationalism: a Critical Introduction*. London: Palgrave.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sander Mändoja,

(autori nimi)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Rahvuse ja rahvusluse diskursiivsed muutused Eesti ajakirjandustekstides 1991. ja 2019. aasta võrdluses Postimehe juhtkirjade näitel,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendajad on professor Veronika Kalmus ja Külliki Seppel (MA),

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Sander Mändoja

31.05.2021